

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

David Preželj

Analiza predlaganih protikriznih ukrepov izbranih političnih strank v Sloveniji

Magistrsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

David Preželj

Mentorica: red. prof. dr. Tanja Rener

Analiza predlaganih protikriznih ukrepov izbranih političnih strank v Sloveniji

Magistrsko delo

Ljubljana, 2013

Zahvaljujem se mentorici red. prof. dr. Tanji Rener za potrpežljivost in odprtost pri snovanju te naloge, kjer sem ubiral lastno pot.

Analiza predlaganih protikriznih ukrepov izbranih političnih strank v Sloveniji

Pričujoče delo je poskus uporabe Bourdieuevih konceptov ortodoksija, heterodoksija in doksa za analizo gospodarske in socialne politike v programih izbranih političnih strank. Za ta namen je bila analizirana gospodarska in socialna politika v programih treh slovenskih političnih strank, ki po avtorjevem mnenju zajamejo heterogenost slovenskega političnega prostora. S kritično analizo diskurza in analizo vsebine izbranih programov se poskuša dognati, kaj bi omenjeni koncepti lahko vsebovali v slovenskem političnem prostoru. Ker Bourdieu te koncepte le nakaže in jih ne uporabi za preučevanje politike, jih avtor skuša operacionalizirati za ta namen s kvalitativno metodologijo. Sledi ugotovitev, da ne moremo trditi, da nek program, ki smo ga analizirali, zastopa ortodoksijo ali heterodoksijo v čisti obliki. Delo ponudi definiranje elementov kot ortodoksne, heterodoksne, ali pa takšne, ki izzivajo dokso samo. Takšna zastavitev analize še zdaleč ne izčrpa vseh vprašanj, ki se raziskovalcu porodijo ob analizi. Avtor tudi opozori na interpretativno odprtost Bourdieuevih konceptov, kar nudi možnost alternativnega pojmovanja ortodoksije, heterodoksije in dokse, ki je tudi nakazana.

Ključne besede: politične stranke, kritična analiza diskurza, Bourdieu, ortodoksija, doksa

Analysis of crisis management measures within the programs of selected political parties in Slovenia

This paper is an attempt to use Bourdieu's concepts orthodoxy, heterodoxy and doxa for the purpose of the analysis of social and economic policy in the programmes of the selected political parties. Social and economic policies of the three Slovenian political parties which, according to the author, best represent the heterogeneity of Slovenian political space. By using critical discourse and contents analysis the author tries to determine what the above mentioned concepts could contain in Slovenian political space. The paper offers a definition of various elements as orthodox, heterodox or as challenging the doxa itself. Of course, accepting this offer does not exhaust all the questions that come to researcher's mind during the analysis. The interpretative openness of Bourdieu's concepts is also brought forth, which leads to another possibility of defining his concepts, which is also outlined.

Key words: political parties, critical discourse analysis, Bourdieu, orthodoxy, doxa

KAZALO

1 UVOD	6
2 RAZISKOVALNO VPRAŠANJE	9
3 METODOLOGIJA	9
4 ANALIZA PROGRAMA STRANKE SDS	10
4.1 Uvod	11
4.2 Deset rešitev za prvih sto dni	12
4.3 Izhodišča	15
4.4 Sto rešitev za Slovenijo	19
4.5 Socialna politika	23
4.6 Resorni programi	24
4.7 Povzetek	28
5 ANALIZA PROGRAMA STRANKE POZITIVNA SLOVENIJA (LISTA ZORANA JANKOVIČA)	30
5.1 Kdo smo	31
5.2 Konkurenčno gospodarstvo	35
5.3 Racionalnejša državna in javna uprava	36
5.4 Stabilizacija javnofinančnih trendov	36
5.5 Obnova socialnega dialoga in povrnitev zaupanja v socialni sistem	36
5.6 Slovenski ustvarjalni preboji	37
5.7 Povzetek	39
6 ANALIZA PROGRAMA STRANKE ENAKIH MOŽNOSTI	41
6.1 Program	41
6.2 Manifest nove ekonomije	42
6.3 Povzetek	47
7 ORTODOKSIJA, HETERODOKSIJA IN DOKSA	49
8 DOKSA, ORTODOKSIJA IN HETERODOKSIJA V ANALIZIRANIH PROGRAMIH POLITIČNIH STRANK	53
8.1 Alternativni pogled	55
9 SKLEP	55
10 LITERATURA	59

1 UVOD

Kriza kapitalističnega svetovnega sistema, ki je nastopila ob koncu leta 2007, je spodbudila mnogo razprav med strokovnjaki ter premešala koordinate javnih in strokovnih diskurzov. Krizo, ki jo je sprožil pok balona v finančnem sektorju, lahko opredelimo z nekaj empiričnimi znaki: počasnejša gospodarska rast v svetu, počasnejša rast svetovne trgovine, padec cen surovin, posojilna suša, padec indeksa transportnih cen, padec pomoči najrevnejšim državam, padec indeksa potrošniške klime in padec prodaje avtomobilov (Štiblar 2008).

V magistrski nalogi nameravam raziskati, do kakšne mere oziroma, če sploh, se je v slovenskem političnem prostoru takšna sprememba v diskurzih izrazila v programih izbranih političnih strank na področju gospodarstva in socialne politike. Duha sprememb na omenjenih področjih je za prejšnjo veliko krizo komentiral Glyn Davies: »Le malo stvari naredi večji vtis kot vzvišena analitična gotovost, ki se nekaj časa drži domnevno univerzalnih ekonomskih teorij. Te so nato odvržene, na njihovo mesto pa pridejo diametralno nasprotne, a enako trdne in široko sprejete ortodoksije, ki trajajo, dokler se proces ne ponovi kakšno generacijo ali dve kasneje« (Davies 2002, 382). Podobno se izrazi tudi Eric Hobsbawm: »Tisti, ki smo doživeli veliko depresijo, še vedno zelo težko razumemo, kako se ortodoksije prostega trga, ki so bile takrat tako očitno diskreditirane, vrnejo na prizorišče med novim obdobjem globalne depresije osemdesetih in devetdesetih let in se izkažejo za enako nesposobne njenega reševanja. Ta nenavaden pojav naj nas spomni na značilnost zgodovine, ki jo predstavlja: neverjetna kratkost spomina tako teoretikov kot praktikantov ekonomije« (Hobsbawm 2010, 103). Za presenečenje ob sedanji krizi pa znani ekonomist Paul Krugman uporabi metaforo črne smrti: »Takrat sem takole razmišljal: bilo je, kot da bi se bakterija smrtonosne kuge, za katero smo verjeli, da jo je sodobna medicina že premagala, ponovno pojavila v obliki, odporni proti klasičnim antibiotikom« (Krugman 2009, 17). In še: »Očitno je, da se bomo morali ponovno naučiti lekcije naših dedov iz časa velike depresije« (Krugman 2009, 189).

Ob kratkoročnem spominu, ki krni zmožnost primernih ukrepov, krizo po Štiblarju, spremljajo tudi namerna in nenamerna zavajanja. »Tisti, ki vedo, ne morejo povedati, tisti, ki pa lahko povedo, pa ne vedo ali ne razumejo« (Štiblar 2008, 31). Finančniki in borzniki, ki krizo razumejo, o njej ne smejo govoriti, saj celoten finančni sistem temelji na zaupanju, ki ne sme biti ogroženo. Tem specialistom se pridružujejo politiki z enakim ciljem. Na to je potrebno opozoriti, preden se lotimo analiz programov izbranih političnih strank. Štiblar izpostavlja, da novinarji in mediji ne vedo, o čem pišejo. »Novinarji morajo po dolžnosti

pokriti področje, tudi če jim je tuje, saj gre vendar za specifične zadeve iz težko obvladljivega finančnega področja, ki so bile nalašč še dodatno zakomplicirane« (Štiblar 2008, 32).¹

Ker nameravam preučevati protikrizne ukrepe, naj na kratko orišem učinke krize na Slovenijo. Slovenski izvoz pada zaradi recesije v razvitih državah, ki so uvoznice slovenskega blaga. Ekspanzivna denarna politika Evropske centralne banke, ki je znižala obrestne mere na historični minimum, še ni povzročila zaželenega učinka znižanja bančnih obrestnih mer in povečane likvidnosti, ki bi imela pozitiven učinek na realni sektor. Podružnice velikih tujih bank pri nas so se v času svetovne konjunktore uveljavile kot močna konkurenca zaradi pridobivanja poceni sredstev od matičnih bank. Domače banke so se temu pridružile s pospešenim zadolževanjem v tujini za financiranje posojil, hkrati pa so s posojilno ekspanzijo državljanom in podjetjem poganjale borzno evforijo. Slovenci so se ob zniževanju obresti na depozite s prihranki rajši preusmerili na kapitalske trge. Ko so se tuje banke znašle v težavah, so zahtevale povrnitev posojil, naš bančni sektor je potreboval dokapitalizacije in jih očitno potrebuje še danes. Dodatni notranji destabilizacijski dejavnik je domači nepremičninski trg, kjer ponudba že presega povpraševanje, ki pada zaradi nižjih dohodkov prebivalcev ob ohlajanju gospodarstva in zaostritvah pogojev za odobritev hipotekarnih posojil. Pričakuje se padec cen nepremičnin, kar bo imelo za domače gospodarstvo recesijske učinke, sprva na finančni sektor, nato pa še na realnega. Vse naštetu ima za posledico krčenje slovenskega gospodarstva in kreditni krč, ki v času pisanja programov političnih strank leta 2011 še ni pojenjal (Štiblar 2008).

Mnogi menijo, da sta levica in desnica pojma, ki sta danes ostala brez vsebine. Tudi če ta diada še vedno velja, se lahko vprašamo ali je zadostna in s kakšnimi merili naj jo obravnavamo. Ob pojmih levice in desnice se hočeš nočeš srečamo tudi s pojmom kapitalizem in komunizem. Kakšen je pomen teh pojmov danes? Je morda environmentalizem pravi naslednik levičarskih gibanj danes? Ali obstajajo ukrepi, ki niso ne desničarski ne levičarski in kako se razlikujejo ukrepi desne in leve sredine? Ali sta razlikovalni potezi levice in desnice enakost in svoboda? Neegalitarizem naj bi bil značilnost desnice, ki trdi, da neenakosti v družbi ni mogoče odpraviti, ali pa bi jih lahko odpravili le za ceno dušenja svobode. Poleg tega naj bi bile neenakosti tudi koristne, ker vodijo k spopadu za nenehno izboljševanje družbe. Vattimo pa je zatrdil, da je nenasilje opredeljujoča značilnost levice (Bobbio 1995). Kam v diadi desno-levo sodi liberalizem? Isaiah Berlin ga postavlja na levo, ker meni, da se upira pretirani moči oblasti, utemeljeni na sili izročila, ki naj bi bila poglavitna

¹ Paul Krugman priznava: »Kot dober ekonomist, znam pisati stvari, ki jih nihče ne more brati« (Krugman 2009, 18).

značilnost desnice. Teoretik Vittorio Foa pa meni, da je svoboda in ne enakost tisto, kar definira levico. Ali vsi ti pogledi zrcalijo t.i. krizo ideologij in spremenljivost sodb in ali je diado desno-levo potrebno ponovno opredeliti v kontekstu pluralizma kultur in radikalne relativizacije (Bobbio 1995)? Ob takšnih vprašanjih sem pomislil, da bi morda lahko poskusili misliti ukrepe politike skozi drugačne koncepte.

Eden bolj znanih poskusov misliti politične usmeritve mimo diade levice in desnice je opredelitev tripartitne ideologije Evropejcev Immanuela Wallersteina, konservativizem, liberalizem in radikalizem. Za Wallersteina je ideologija več kot samo pogled na svet, je politična metastrategija. Kot taka pa je potrebna samo v svetu, kjer so politične spremembe nekaj običajnega (Wallerstein 2011). Konservativna in liberalna ideologija vznikneta ob francoski revoluciji. Najprej je nastal konservativizem, kot ideologija tistih, ki so videli francosko revolucijo kot družbeno katastrofo (Wallerstein 2006; 2011). Konservativizem je bil torej reakcionaren in svoj cilj je videl bodisi v popolnem zasuku razvoja, bodisi v omejevanju škode, ki jo prinašajo spremembe. Zagovarjal je državo, ki je inkarnacija avtoritete in organsko koncepcijo družbe. Liberalizem pa je že koncept izrazite pluralnosti. Kot ugotavlja Wallerstein, je zmeda okoli pojmovanja dobro služila liberalizmu pri nabiranju podpore različnih družbenih skupin. Zamenjujeta se politični in ekonomski liberalizem, pojavlja pa se tudi liberalizem družbenega vedenja oziroma libertarizem (Wallerstein 2011). Liberalizem je vzniknil na levem polu političnega prostora in se prepoznal kot nasprotje konservativizmu. Razglasil se je za univerzalnega in se odpravil na pohod proti ostankom predmodernega in »iracionalnega«. Liberalci so verjeli v nujnost napredka. Če so se konservativci povezovali v »stranke reda«, so liberalci formirali »stranke gibanja« (Wallerstein 2006). Ob epistemološkem rezu, ki je prenesel človeka iz sfere božjih zakonov v sfero naravnih zakonov, so liberalci poskušali odkriti naravne zakone človeških zadev. Družba pa se je vztrajno upirala predikcijam matematiziranih modelov, tako da je takšen način preučevanja nato opuščeno. Matematizacija pa je vztrajala v politični ekonomiji in nato v ekonomiji individuumov neoklasičnih teorij, kjer vztraja še danes kot nekakšen označevalec objektivnosti, kar je relevantno za pričujoče delo.

A vrnimo se k Wallersteinu. Koncept liberalizma, ki se je razglašal tudi za antietatizem, se je soočal s težavami. Vztrajal je lahko le v diskurzu, kajti v praksi se je opiral na močno državo (Polanyi 2008). »Na koncu je liberalizem vedno končal kot ideologija močne države v volčjem kožu individualizma« (Wallerstein 2011, 10). Liberalizem je bil zmerna ideologija, ideologija sprememb, ki se ne smejo zgoditi ne prehitro ne prepočasi.

Radikalizem se je pojavil kot zadnja od treh ideologij. Pred letom 1848 ni nastopil kot samostojna ideologija. Sprva so se tudi bolj radikalni nasledniki francoske revolucije smatrali za liberalce, ki so morda nekoliko bolj militantni. Radikalizem loči od liberalizma prepričanje, da napredek ne potrebuje malo, ampak veliko pomoči (Wallerstein 2011).

Wallerstein je te tri koncepte zgradil med svojim preletom zgodovine svetovnega sistema iz ptičje perspektive, ni pa podal smernic za sodobno analitično rabo teh konceptov. Sam bom poskušal analizirati gospodarsko in socialno politiko treh izbranih strank s koncepti ortodoksije, heterodoksije in dokse, ki jih Bourdieu predstavi v svojem delu *Outline of a theory of practice* (Bourdieu 1997).

Za ta namen sem izbral tri stranke, ki po moji oceni lahko predstavljajo razpon idej na prej omenjenih področjih socialne politike in gospodarstva in nam lahko zarišejo obrise meja političnega prostora – Slovensko demokratsko stranko (SDS), Pozitivno Slovenijo (PS) in Stranko enakih možnosti (SEM). Kriterij izbora je bil čim večja programska heterogenost med izbranimi strankami, pri čemer so prišle v poštev tudi stranke, ki se jim ni uspelo prebiti v parlament. Ne nameravam izvesti primerjave programov zadnjih volitev s programi iz časa pred krizo, ampak poskusiti uporabo določenih konceptov za analizo strukture omenjenih programov.

2 RAZISKOVALNO VPRAŠANJE

Raziskovalno vprašanje magistrske naloge je sledeče: kakšna je struktura programov izbranih političnih strank glede na koncepte ortodoksije, heterodoksije in dokso, teoretske nastavke iz Bourdijevega dela *Outline of a theory of practice* (Bourdieu 1997)? Za potrebe te raziskave bom poskusil operacionalizirati omenjene koncepte za področji gospodarstva in socialne politike. To pa bom storil s pomočjo kritične analize diskurza in kvalitativne analize vsebine programov izbranih strank. Ker to ni standardizirana praksa družboslovnega raziskovanja, ampak poskus nečesa novega, obstaja tudi vprašanje, ali takšna analiza lahko prinese zadovoljive rezultate.

3 METODOLOGIJA

Glavni metodi magistrske naloge sta kritična analiza diskurza in kvalitativna analiza vsebine, ki potekata sočasno. Kritična analiza diskurza (KAD) zajema vrsto elementov. Za potrebe dane naloge pa je posebej primernih več postopkov. Pri analizi besedišča analiziramo

konotativne pomene različnih besed, pomene izbire besed in izpostavljam o neologizme. Prav tako pomemben postopek je analiza retoričnih figur (metafora, metonimija, personifikacija, sinekdoha, hiperbola, ipd.) kot sredstev argumentacije (Fairclough in Fairclough 2011; Gee 2011; Meyer in drugi 2000; Vezovnik 2009). Posebno pozornost namenim tudi paradigmatiskim odnosom, ki za razliko od sintagmatskih odnosov, ki so dejansko prisotni v tekstu, izpostavljajo »pomembne odsotnosti« oziroma tisto, kar ni prisotno, pa bi lahko bilo (Fairclough 2005). Paradigmatiski odnosi so odnosi izbir in so element, kjer se kritična analiza diskurza najbolj približa analizi vsebine. KAD implicitno temelji na Leibnizovi postavki, da se nič ne zgodi brez zadostnega vzroka, kar pomeni, da v tekstih in govoru ni nič naključnega, kar je tudi predpostavka psihoanalitskih obravnav.

Kvalitativna analiza vsebine bo uporabljena kot subjektivna (Splichal 1972) interpretacija vsebine teksta, ki rezultira v deskripciji ali tipologijah in subjektivi refleksiji o družbeni realnosti. Je proces sklepanja, kjer raziskovalec s preučevanjem in primerjanjem izlušči teme in kategorije (Wildemouth in Zhang 2009). Proces je lahko induktiven ali deduktiven. Indukcije se poslužuje raziskovalec, ki generira lastno teorijo, dedukcijo pa uporabljamo, kadar lociramo elemente že obstoječih teorij v tekstu. Kategorije in kodirne sheme so lahko izvedene iz naslednjih virov: podatkov, prejšnjih relevantnih študij in teorij. V nalogi sledim dedukciji in črpam iz materiala več različnih avtorjev. Potrebno je poudariti, da ne analiziram konkretnih števil, ampak ideološko podlago, ki priskrbi ukrepom legitimnost in argumentacijo.

V drugem delu naloge mi kot matrica za klasificiranje služili delitev ukrepov na področju gospodarstva in socialne politike na heterodoksijo, ortodoksijo in dokso (Bourdieu 1997), ki bo izvedena iz določenih predpostavk in analize programov. Tem trem pojmom bo predpostavljena določena vsebina, ki bo uporabljena tipajoče/osmišljajoče (Ragin 20007) in po potrebi, ker je verjetno, da se bo njihova vsebina v analizi morala spremeniti.

4 ANALIZA PROGRAMA STRANKE SDS

Program stranke se imenuje *10 + 100 rešitev, za pravičnost, delovna mesta in razvoj. Program SDS za Slovenijo 2011 – 2015*. Dostopen je v tiskani obliki in prek spleta na <http://www.sds.si/menu/6252> (20. november 2012). Vsi podnaslovi (razen zadnjega: Povzetek) so vzeti iz programa samega. Na ta način so analizirani programi vseh treh strank.

4.1 Uvod

Program stranke krizo opredeli kot »gospodarsko, socialno in politično« (str. 2). V Sloveniji pa je kriza tudi »globlja« kot v Evropi in na Zahodu, iz česar sledi, da v Sloveniji zmanjkuje sredstev za socialne programe, zdravstvo in izobraževanje. Vzrok težav pa je v neuspehu vzpostavitve socialno-tržnega gospodarstva. Tu bi morda domnevali, da je socialno-tržno gospodarstvo gospodarstvo mešanega tipa, kjer se prepletata plan in trg. A besedilo to zanika, ko pravi, da socialno-tržnega gospodarstva nismo zgradili, ker smo obstali na pol poti med dogovorno ekonomijo in tržnim gospodarstvom, kar bi lahko bila ustrezna definicija socialno-tržnega gospodarstva. Socialno-tržno gospodarstvo tako na tej točki ostaja nedefinirano, še enkrat pa je poudarjeno, da »za socialno državo zmanjkuje denarja« (str. 2). Kot tri glavne pomanjkljivosti gospodarstva stranka izpostavlja neustrezno strukturo, slabo konkurenčnost in nizko produktivnost.

V programu najdemo tudi Fukuyamovo sintagmo »konec zgodovine« (str. 2). Pozivajo k prenehanju izogibanja pogovorov o vrednotah. Kajti »Slovenija se je izogibala pogovoru o vrednotah« in »jih potiskala v polje menda preseženih delitev iz sredine prejšnjega stoletja« (str. 2). Besedna zveza »menda preseženih« nakazuje, kaj je po mnenju piscev potrebno storiti na področju vrednot, teleološki pridih pa je dopolnjen tudi s ciljem »konca zgodovine« - postati »normalna srednje-evropska država« (str. 2). Normalna srednje-evropska država ostane nedefinirana in ne vemo, katere od držav tako heterogene skupine, ki zajema razpon od Nemčije do Madžarske, se lahko razume kot normalne.

Slovenija je v tekstu personificirana in predstavljena kot kolektivni subjekt, kar ima dvojno funkcijo: spodbuja identifikacijo naslovnika s kolektivno tvorbo, hkrati pa omogoča razbremenitev odgovornosti določenih akterjev, ki so tako skriti v semantičnem ozadju. Lahko se vprašamo, čemu služi takšno skrivanje akterjev za kolektivnim subjektom v programih strank, kjer bi z izpostavljanjem določenih skupin akterjev (političnih tekmecev) lahko gradili lasten profil in različnost od le-teh.

Kriza Sloveniji prinaša »akutne probleme« (str. 3), a stranka to doživlja kot »izzive« (str. 3) in s tem izvede semantično ublažitev. Zanimiv je tudi pridevnik »akuten«. Zakaj ne bi krize pojmovali kot kroničen problem, saj je celotna zgodovina kapitalizma sosledje konjunktur in kriz? Harvey opozarja, da kapitalistični sistem nikoli ni bil brez kriz. »Krise niso samo neizogibne, temveč tudi potrebne, kajti so edini način ponovne vzpostavitve ravnotežja in začasna pomiritev notranjih protislovij akumulacije kapitala« (Harvey 2010, 71). Če

označimo probleme za akutne, implicitno trdimo, da obstaja v sedanjem sistemu nekakšno normalno stanje, kjer se procesi odvijajo brez težav.

Program vzpostavi zarez med Mi in Drugi s pomočjo trodelne tipologije političnih ideologij. Predstavi se kot zmerno konservativna stranka, katere program »ne naseda utopiji socialdemokratov« (str. 3). Utopija se, po njihovem, kaže v primarnosti delitve bogastva pred »prizadevnim ustvarjanjem« (str. 3). Prav tako zavračajo »nauk liberalcev« (str. 3), ki pusti sleherniku, naj se znajde, kot ve in zna. Morda nam lahko ta opredelitev pomaga pri ustvarjanju predstave o tem, kaj so mislili s pojmom socialno-tržno gospodarstvo. Ne zanikajo pomembnosti redistribucije, ki pa mora biti podrejena »prizadevnemu ustvarjanju«.

Težke čase, ki so pred nami, lahko »prebrodimo«. Še več, krizo lahko celo konstruktivno uporabimo, da Slovenija iz nje vznikne »boljša, močnejša in pravičnejša do svojih državljanov« (str. 3). Si nedržavljeni Slovenije ne zaslužijo pravičnosti? Pravičnost je tudi sicer geslo programa stranke, ki izhaja iz potrebe, da »breme krize nosimo vsi« (str. 3). Pravična porazdelitev krize po družbi je sicer floskula, ki jo nemalokrat slišimo in beremo v medijih od leta 2008, ni pa jasno, zakaj naj bi pravičnost bila prav skupno prenašanje bremena in posledic, če je krizo omogočil in sprožil finančni sektor. Pojem pravičnosti je v programu nadalje pojasnjen, ko izvemo, da je bistvo celotnega programa priskrbeti delo, »da bi ljudje imeli delo« (str. 3). Delo ima, po programu, dvojno funkcijo v družbi. Osmisli človekovo življenje ter zagotavlja socialno varnost. Torej delo zagotavlja varnost in ne država, kar da svojstven pomen izrazu socialno-tržno gospodarstvo. Delovna sila je podrejena trgu in to je pravično, bi lahko povzeli, kar stranko postavlja v bolj liberalen okvir, kot je hotela nakazati zgoraj. Za konec uvoda nam program da vedeti, da je realnost na njihovi strani, kajti krize bo konec, ko se bodo Slovenci združili okoli programa, ki je »realna podlaga za optimizem« (str. 3). S tem stranka zaključuje uvod, ki postavlja okvir predlaganim ukrepom.

4.2 Deset rešitev za prvih sto dni

Program napoveduje »presekanje spirale pesimizma« (str. 6), kar poleg radikalnosti konotira tudi nasilje. Še ena spirala, ki jo nameravajo presekat, je »spirala pomanjkanja ambicij« (str. 6). Menim, da se tu kaže psihologizacija vzrokov krize, ki je simptomatična za neoliberalni diskurz², kar se še dodatno potrjuje, ko beremo, da bodo vse delali s ciljem, da se v

² Za definicijo neoliberalnih načel uporabljam Changovo opredelitev: prepričanje da neomejena konkurenca in svobodni trg prisilita slehernika, da deluje z maksimalno učinkovitostjo. Državna intervencija je škodljiva, ker

gospodarstvo in med ljudi čim prej vrne optimizem. Pojmovanje kavzalnosti v ekonomiji je predstavljeno na naslednji način: optimizem → nova delovna mesta → porast splošne blaginje → Slovenija začne delovati kot pravična država. Opazka, da tu po keynesianski teoriji optimizem podjetnikov igra pomembno vlogo, je na mestu le, če upoštevamo, da pri Keynesu optimizem država podpre z lastno potrošnjo. Pomanjkanje finančnih virov je naturalizirano kot »suša« (str. 6).

Program navaja med desetimi najnujnejšimi ukrepi začetek socialnega in medgeneracijskega dialoga, da bi izboljšali konkurenčnost slovenskega gospodarstva. »Sprožili« (str. 6) bodo oblikovanje novega socialnega sporazuma. Beseda »sprožitev« nakazuje pojmovanje oblikovanja socialnega sporazuma kot centraliziranega enosmernega procesa, kjer ukazi izhajajo iz neke točke (sprožilca) in se nato prenesejo po celotnem telesu (mehanizmu) po vnaprej določenih tirnicah. Tako kot sprožimo npr. pištolo. Te konotacije besede »sprožitev« se pisci ne zavedajo, saj nato dodajo, da bodo pri tem sodelovali vsi povabljeni in sooblikovali rešitve. Menim, da sprožitev ne konotira demokratičnega procesa. Dodaten prikriti element v diskurzu sprožanja je tudi implikacija, da pri sprožanju procesov na področju ekonomije zgolj aktiviramo nekakšne ekonomske zakone, ki avtomatično proizvedejo nujni učinek, podobno kot v mehaniki uporabljamo naravne zakone in sile s predvidljivimi in izračunljivimi učinki.

Ko program najavi omejitev javnega zadolževanja na 45% BDP, naletimo na floskulo, »zavedamo se, da ne moremo porabiti več, kot ustvarimo« (str. 6). Trditev zveni zdravorazumsko, pa vendar je v popolnem nasprotju z dejstvi. Če bi s takšnimi predlogi mislili resno, bi to lahko bil nekakšen poziv k odpravi kapitalizma. Od 70-ih let prejšnjega stoletja se rast realnega BDP-ja zmanjšuje, vse večji delež pa predstavljajo finančne transakcije, kjer se prihodnji donosi unovčujejo danes (Brenner 2009, Carchedi 2011). Svetovno gospodarstvo je postajalo vse bolj podobno Ponzijeve shemi, krediti pa so financirali tako vsakdanjo porabo kot servisiranje starejših kreditov. V takšni situaciji bi omejitev porabe na proizvod za veliko držav pomenila ekonomski kolaps. Omejitev javnega zadolževanja na 45% BDP pa bi, tako pravi program, zasebnemu sektorju signalizirala, da bo javni sektor »v dobrem in slabem« (str. 6) delil usodo gospodarstva. Ta trditev in fraza iz poročnega obredja nakazujeta podrejenost javnega sektorja zasebnemu. Poročni list, ki bo takšno zavezo garantiral, pa bo kar ustava, ki jo bodo ustrezno spremenili. Če se vrnem k zgoraj omenjeni floskuli – stavek se začne s frazo »zavedamo se, da...«. Menim, da je to ideološka fraza *par*

zmanjšuje konkurenčni pritisk. Za razliko od klasičnih liberalcev, pa neoliberalizem podpira monopol patentov, bančni monopol emisije denarja in politično demokracijo (Chang 2008).

excellence, ki jo lahko postavimo ob bok frazama kot sta »Verjamem, da...« in »Saj vsi vemo, da...« Takšno zavedanje implicira samoumevnost, ki ne potrebuje pojasnila, in se, kot bomo videli, v programu pojavi večkrat.

Tudi naslednji ukrep na področju gospodarstva, ostaja v diskurzu sprožitve, ki smo ga analizirali zgoraj. Tokrat program tudi eksplicitno navede, da se sproža mehanizme. »Zato bomo sprožili mehanizme, ki bodo nekatere podjetnike dodatno motivirali« (str. 7). Ta mehanizem pa ima po njihovem navajanju štiri vzvode: uvedba socialne kapice, sprememba dohodninske lestvice, oprostitev davka na dohodke od inovacij in olajšave za raziskave in razvoj.

Sama skovanka socialna kapica kot nekakšna pomanjševalnica socialne politike konotira blag socialni ukrep, a dejansko krni socialno državo z zmanjševanjem davčnih prilivov. Tu program navaja povsem eksplicitno, da gre za omejevanje prispevkov za socialno varnost, kar bo pocenilo delo bolj produktivnih in izobraženih. Pisci programa ne dvomijo, da takšen ukrep deluje z nekakšno nujnostjo naravnega zakona, »ta ukrep bo takoj prispeval k izboljšanju konkurenčnosti slovenskih podjetij« (str. 7). Dohodninska lestvica potrebuje spremembe, ker, takšna kot je, deluje »nespodbudno za zaposlovanje strokovnjakov« (str. 7). Besedilo nato izpostavi »slovenski ustvarjalni razred«, ki je nosilec produktivnosti in storilnosti in kateremu je namenjen denar, ki bo na razpolago po spremembi dohodninske lestvice. Dodatno naj bi to omogočala tudi ukinitve davka na dohodke od inovacij, kajti le-te so ključne za doseganje večje dodane vrednosti. To je spet ukrep, namenjen posameznikom, ki bodo ustvarjali inovacije in ne državnim institucijam, kjer bi se lahko odvijali procesi raziskav in razvoja. Takšni posamezniki pa bodo povzročili, da bo Slovenija družba, ki ceni inovativnost. Tu se odraža neoliberalni ekonomski topos. Ta nazor je dodatno okrepljen pri obrazložitvi uvedbe olajšav za raziskave. Investirati je potrebno v znanje, patente in nove izdelke, kar bo tudi signal, ki vabi tuje investitorje. Pisci zatrdijo: »Verjamemo v podjetne ljudi« (str. 7). Beseda verjamem nosi s seboj, glede na to, kaj ji sledi, polisemičnost³, zato tudi program obrazloži, kaj to verjetje pomeni. Pomeni, da bodo podjetniške odločitve o investicijah prepuščene podjetnikom in gospodarstvenikom, torej posameznikom.

Ob naslednjem ukrepu nas program zopet opozori, da se pisci zavedajo, da so »majhna podjetja eden najpomembnejših delov gospodarstva« (str. 7), zato bodo uvedli pavšalne obdavčitve za mikro podjetja in samostojne podjetnike. Samoumevnost je tu ublažena s kvalifikatorjem »eden najpomembnejših«.

³ Glagol verjeti nosi s seboj široko paleto različnih pomenov, ki so odvisni od besed, ki sledijo. Za primer lahko navedemo različne rabe verjetja: Verjamem v Boga, verjamem v demokracijo, verjamem v lepoto.

Tako bodo »domači in mednarodni skupnosti dali signal« (str. 8), da investitorjem zagotavljamo konkurenčne pogoje poslovanja. Signalizacija oziroma dajanje znakov je žurnalistični opis procesov, ki se odvijajo med vladami držav in akterji finančnih trgov. Vlade preizkušajo različne ukrepe (največkrat antisocialne), posamezniki in institucije na globalnih trgih pa jim nato »verjamejo« ali pa »ne verjamejo«. Personifikacije, ki uvajajo diskurz, da gre za igro med »nami«, državo, Slovenijo na eni strani in trgi na drugi strani, zabrišejo napetosti med vladami držav in prebivalci, prav tako pa skrijejo identiteto akterjev na trgu in jih prikazujejo kot nekakšne neosebne sile, ki odločajo o usodah držav.

Zanimivo je, da pisci programa priznavajo, da pri takšnih politikah prihaja do izpada dohodkov države, tega pa ne zaznavajo kot problem, saj menijo, da bodo problem rešili z učinkovitejšo izterjavo davkov in pravičnejšo obdavčitvijo premoženja.

Naturalizacija v finančnem diskurzu je locirana tudi v pojmu kreditnega krča, kjer je fiziološka težava telesa prenesena na področje bančništva. Tako kot mišica v krču onemogoča normalno gibanje telesa, tudi kreditni krč onemogoča kroženje kreditnih tokov po gospodarskem prostoru. Tudi sam program izraža blag zadržek do nereflektirane uporabe tega pojma oziroma poskuša postaviti pisca izven diskurza, ga oddaljiti od določene ravni teksta, saj ta pojem opremi s kraticama t.i. Če je ob kreditnem krču (»t.i. kreditni krč«) v programu mogoče zaznati nekoliko obotavljivosti ali celo zadrege, je ta obotavljivost morda bolj razumljiva ob predlogu za rešitev »t.i. kreditnega krča« (str. 8) - gre namreč za »t.i. slabo banko« (str. 8) . Ta pojem je alternativni izraz za državna poroštva slabih kreditov. Slabe kredite bo potrebno »priznati« (tu so navednice v originalu), jih prenesti na »t.i. slabo banko« in tako sprostiti kreditni krč. S tem bodo tudi začeli postopek za ugotavljanje odgovornosti za nastanek »slabih kreditov« (str. 8) . Z ustrežno zakonodajo nameravajo v stranki prenesti nepremičnine v lasti bank na »neodvisne družbe«, ki bodo zainteresirane za prodajo stanovanj po ceni, ki jih dosegajo na trgu. Kaj tu konotira »neodvisnost«? Privatno upravljanje, strokovnost, nepolitično kadrovanje, tujo lastnino?

4.3 Izhodišča

Po nekaj straneh naštevanja ukrepov, se program zopet vrne na »izhodišča« in pojasni, da samo v pogojih gospodarske rasti, torej napredovanja, lahko izboljšujemo kakovost življenja ljudi in odpravljamo nepravične razlike tako med ljudmi kot med regijami Slovenije. Napredek je torej enak gospodarski rasti, ki je edina pot k izboljšanju kakovosti življenja.

Kakovost življenja ni definirana, zato lahko implicitno iz napisanega sledi le, da gre za kazalec BDP na prebivalca. Obstaja mnogo raziskav o povezavi med BDP in kakovostjo življenja, ki postavljajo pod vprašaj stalno vzporedno rast enega in drugega (Patel 2011). Prav tako ne izvemo, katere razlike med ljudmi in regijami so pravične in katere ne.

Sloveniji je dodeljen nekakšen vmesni status, je del Zahodnega sveta, ki je »razvojno gledano v krču« (str. 11), hkrati pa ni dovolj razvita, saj je lahko vsebina njenega razvijanja, vsaj nekaj časa, dohitevanje bolj razvitih. Takšen unilinearen, evolucijski dispozitiv nas z emulacijo naših vzornikov osvobodi potrebe po samostojnem razmišljanju o lastni gospodarski in socialni politiki.

Pri postavljanju Slovenije v globalni gospodarski okvir program izpostavi tri globalne izzive: avtomatizacijo, robotizacijo in kompjuterizacijo. Ti trije procesi ustvarjajo družbo, kjer »zmanjkuje dela, kot smo ga bili vajeni« (str. 11). Rutinska delovna mesta za stroji in v pisarnah izginjajo, kapital pa se »oplaja, ne da bi šel skozi plačilno kuverto delavca« (str. 11). Oplajanje je zanimiv izraz za dejavnosti, ki so se po letu 2008 izkazale za goljufije velikanskih razsežnosti. Ta sestavek nas lahko spomni na fetišizem finančnega kapitala Marxovega Kapitala, kjer pravi, da kapital percipiran v najbolj fetišistični obliki, izgleda kot substanca, ki se povečuje, oplaja sama iz sebe (Marx 1973).

V stranki prepoznavajo tematiko »konca dela«, kot je ta trend v gospodarstvu imenoval Jeremy Rifkin (Rifkin 2007). Globalizacijo razumejo bolj ambivalentno – kot proces, ki ogroža delovna mesta v razvitih državah in kot proces, ki omogoča dvig standarda potrošnikom v teh državah, ker jim ponudi »bolj dostopne izdelke«. Tu dostopnost pomeni cenenost. Če si lahko privoščimo več zaradi poplave cenenih izdelkov, ali lahko trdimo, da se nam standard zvišuje, četudi realni dohodki stagnirajo ali celo padajo? V neoliberalnem okviru je odgovor lahko pritrdilen. Na primer, zagovorniki neoliberalizma lahko trdijo, da obstaja večja verjetnost, da neko revno gospodinjstvo poseduje več luksuznih dobrin danes kot pred dvajsetimi leti, četudi se realni dohodek gospodinjstva ni spremenil. Trditvi v prid navajajo aparate kot so pomivalni stroj, sušilni stroj, televizija, osebni računalnik, mobilni telefon, ipd. Skupno vsem tem dobrinam je dramatičen upad cene v zadnjih desetletjih. Več luksuznih dobrin pa ne more biti argument za višji standard revnejših, kajti ni težko najti stvari, ki so danes dražje in manj dostopne kot pred dvajsetimi leti (npr. zdravstvena oskrba in izobraževanje) (Quiggin 2010). V besedilu ni povsem razvidno, ali je tak primer argumentacije tudi mnenje piscev, enačenje najboljšega z najcenejšim v tekstu pa lahko vodi k takšni interpretaciji.

Znanost in inovacije so sredstva, s katerimi je »človeštvo ukanilo malthuzijanske napovedi o mejah rasti« (str. 11). Tu se program prvič dotakne okoljske problematike s tem, ko nas opozori, da obstaja vsaj en problem, »za katerega človeštvo še nima enostavne rešitve«. Gre za segrevanje ozračja. Tu program še ne predlaga ukrepov, razen zelo splošnega napotila k »zeleni ekonomiji«.

Evropa je personificirana kot »stara«, kar prebivalstvo razdeli po binarni logiki: Na eni strani bo večji del starejšega prebivalstva, ki jih označuje previdnost in varčnost, na drugi strani pa manjši delež mladih, za katere so značilne ambicije in pogum. Tudi tu lahko tisti, ki so dovolj pronicljivi, vidijo priložnost v »srebrni ekonomiji«.

Internet za pisce programa povzroča nekaj podobnega, kot so v 18. stoletju povzročale »dobesedno revolucionarne spremembe v ustroju držav« (str.11), ki so izhajale iz iznajdb papirja in tiska. Kako razumeti to dobesedno revolucionarnost? Izvemo, da je družba sestavljena iz celic (družine, podjetja, mesta in države). Ta celotna zgradba deluje zato, ker celice lahko komunicirajo med seboj in prav tu vstopi internet s svojo revolucionarnostjo.

Po uvodu, ki označi glavne globalne izzive s katerimi se moramo spoprijeti tudi v Sloveniji, se pisci programa odločijo, da bodo predloge za reševanje teh težav predstavili bolj inkluzivno, na lestvici od »manj modrih do bolj modrih« (str. 12). Tu se v programu tudi prvič pojavi povpraševanje kot problem. Omenijo, da je ustvarjanje povpraševanja težavno.

Prva rešitev (torej najmanj »modra«) je označena kot »ludistična« (str. 12). Ta rešitev bi pomenila, da delamo manj, s krajšim delovnim časom, zgodnejšim upokojevanjem in podaljševanjem časa študija. Ampak to bi, po mnenju stranke, povzročilo asimetrične spremembe: če delamo malo manj, bomo živeli »veliko slabše⁴« (str. 12). Kakšen pomen nosi pridevnik »ludističen«? Zakaj bi ludizem pomenil manj dela, ali ni splošno sprejeta predstava o ludizmu, da gre za gibanje, ki si je prizadevalo za nadomestitev strojnega dela z manualnim? Zakaj naj bi to pomenilo manj dela? Bolj verjetno bi to lahko nakazovalo več dela. Interpretacijo ludizma, ki bi lahko bolj ustrezala, najdemo v delu industrijskega zgodovinarja Davida Nobla. Ludisti niso nasprotovali tehnologiji *per se*, ampak družbenim spremembam, ki jih je tehnologija omogočala. Borili so se borili proti poskusom kapitalistov, da bi uporabljali tehnologijo kot sredstvo prestrukturacije družbenih odnosov in vzorcev produkcije na njihov račun, kar se je izražalo kot povečevanje intenzivnosti dela, dequalificiranje in izguba kontrole nad lastnim delom (Noble 1995). Tu morda program

⁴ Kaj pomeni »živeti slabše« je v časopisu Delo leta 2011 ekspliciral kandidat stranke dr. Žiga Turk. Dejal je, da sicer lahko delamo manj, a to bi pomenilo, da gremo med počitnicami namesto na smučanje, v knjižnico po »stare knjige« (Turk 2011). Kot da bi bilo samoumevno, da športne priložnosti cenimo bolj od duhovnih in intelektualnih.

implicitno celo preseže zdravorazumsko pojmovanje ludizma in se iztrga toposu neoliberalizma, a to ne prinese nobenih posledic in izpeljav za sam tekst programa, ter tako ostaja nekakšen tujek v tekstu.

Druga rešitev je delo zavoljo dela samega. Tu se keynesianska politika z državnimi investicijami, ki prinašajo zaposlitve, primerja z gradnjo piramid v Egiptu. Keynesianstvo se enači z nepotrebnim tratenjem tujega denarja, ki bi si ga morali sposoditi za zagon tako velikih projektov, metaforično pa s faraonskimi projekti, ki so namenjeni večanju slave vladarja in s tem konotirajo totalitarni kult osebnosti. Dokaz, da takšna politika ne uspe, pa so delovna mesta, ki so jih ustvarili v času prejšnjega sistema in ki »še zdaj propadajo« (str. 12).

Sredinjsko mesto na lestvici modrosti zavzema redistributivna rešitev. Denar bi dali tistim, »ki nove reči« potrebujejo. Nove reči naj bi bile predvsem stanovanja in pohištvo, kar se dopolnjuje z zgoraj omenjenimi ukrepi za prodajo stanovanj v lasti bank. To bi bila socialna politika, kjer bi več dohodka »pustili« (str. 12) revnim, kar konotira hierarhično razvrstitev revnih in bogatih, kjer slednji prostovoljno in usmiljeno pripuščajo ugodnosti subjektom brez glasu na družbenem dnu. V programu se na tem mestu tudi prvič pojavi izraz socialna politika.

Bolj modra rešitev, ki je vredna obnašanja »dobrih gospodarjev«, je usmerjanje k izvozu na hitro rastoče trge (dežele BRIC in bivše Jugoslavije). Dober gospodar je torej tisti, ki je izvozno usmerjen, kar je ena ključnih dogem neoliberalizma.

Najmodrejša pa naj bi bila usmeritev gospodarstva k prodaji tistim, ki že vse imajo. Ta strategija je najtežja, a hkrati najbolj dobičkonosna. Če ima nekdo že avtomobil, mu lahko prodamo še jadrnico, če pa nima dovolj denarja, mu lahko prodamo vsaj novo izpušno cev. V kratkem filozofskem ekskurzu nam program razloži, da blagovni izdelki niso samo funkcionalni, ampak ponujajo »nekaj več« (str. 12); gre za ekonomijo smisla oziroma simbolno ekonomijo. »Nekaj več« pa ne prejme samo kupec, ampak tudi prodajalec z dobrim občutkom, ki nam ga lahko da proizvodnja elektrike iz solarnih plošč, delo v socialnem podjetju in pridelava zdrave hrane. Ne sme pa nas ekonomija smisla zavesti v precenjevanje ustvarjalnosti, kajti še vedno se je potrebno podrežati »finančnim zakonitostim«, kar v praksi pomeni, da moramo biti tudi konkurenčni in podjetni.

Kljub temu, da je najmodrejša rešitev seveda najboljša, nas pisci programa opozorijo, da v krizi »ne smemo biti izbirčni«. Sledita stavka, ki rezignirano priznavata, da lahko v sili tudi izstopimo iz povsem neoliberalnega okvira. »Da moramo v razvojne politike vključiti vse, kar ni izrazito neumno. Torej rešitve od 3-5« (str. 12). Ob tem izvemo tudi, da je metafora, ki ponazarja gospodarstvo, piramida (»Peta skupina pomeni vrh gospodarske

piramide« (str. 12)). Če je gospodarstvo piramida, je tudi družbeno bogastvo razporejeno piramidalno. Redistribucija je neumnost, ampak v krizi preneha biti »izrazita neumnost«. Na vrhu gospodarske piramide se nahajajo tisti, ki načrtujejo za blagovne znamke z visoko simbolno in dodano vrednostjo. S čim naj se ukvarja preostalo prebivalstvo? Odgovor programa je: storitve. Storitve na področju logistike, turizma, zdravja in staranja, »kjer se bodo zaposlili ljudje, ki ne znajo načrtovati jadrnic« (str. 16). Tako bo poskrbljeno tudi za tiste, ki so hendikepirani. Iz bojazni, da bi to naštevanje vzbujalo podobnost s predlogi ali pa celo direktivami države, program nemudoma pristavi, da država ne sme izbirati zmagovalcev in določati, s čim naj se ukvarjajo podjetja. Posebno poudarja, da mora država zgolj ustvarjati pogoje za »zdravo podjetništvo«, kjer zmagujeta inovativnost in ustvarjalnost, hkrati pa se uniči predmoderne institucije (cehe in omrežja).

V stranki se zavzemajo za trajnostni razvoj. Trajnostni razvoj je razumljen kot razvoj več dimenzij, okoljske, demografske, tehnološke, socialne, konkurenčnosti in finančne vzdržnosti. Program trdi, da lahko razvoj traja le, če napredujemo po vseh naštetih parametrih. Kot cilj je zopet navedeno ravnotežje med socialno državo in tržnim gospodarstvom, nato pa sledi poziv k zgledovanju po skandinavskem ekonomsko-socialnem modelu. Glavne značilnosti tega modela naj bi bile: veliko podjetniške svobode, »dosti« socialne države, nizka korupcija in enake možnosti za vse.

4.4 Sto rešitev za Slovenijo

Država naj igra vlogo skrbnika, ki državljanom nudi storitve, kot so izobraževanje, zdravstvo, delitev pravice in zagotavljanje varnosti. Hkrati pa naj država »državljana krepí« (str. 13) in odpira priložnosti, da lahko realizira podjetniške, ali kakšne druge ambicije. Tu spet opazimo nekakšno protislovnost med dogmo neoliberalne ekonomije, ki izganja državo iz gospodarstva in vlogo države, ki »krepí« državljane, deli pravico, zagotavlja storitve...Ta napetost med liberalnimi svoboščinami, ki izključujejo državo in državnim posredovanjem vznikne, ko pisci programa ugotavljajo, da bo potrebno zagotoviti podporo tujim investicijam; torej s pomočjo države privabiti elemente, ki zasedajo najvišji položaj v vrednotnem polju liberalne ekonomije. Ključen dejavnik tako postane »primerna organizacijska struktura« (str. 14), ki bo imela »močan položaj znotraj državne administracije« in »izrazit prodajno strateški pristop« (str. 14). Povečala se bo centralizacija administrativnega aparata. Ta administracija bo ponudila pomembne investicijske projekte na področju infrastrukture, energetike in

informatike zasebnemu kapitalu⁵. Lahko domnevamo, da »zasebni kapital« prav nič ne moti, če do poslov pride prek centralno-planskega administrativnega organa, namesto prek rezultante silnic svobodnega trga.

Predlagana rešitev za »odpravljanje slabosti v gospodarskem okolju« (str. 15) je vredna omembe, ker namesto ukrepov predpiše rezultat. Rešitev za omenjene slabosti je višja uvrstitev države na mednarodnih konkurenčnih lestvicah transnacionalnih institucij. Da se bo to zgodilo, bodo »poskrbele politike« (str. 16). Tu beseda »politike« v množini nastopa kot mašilo in maskira odsotnost politike kot izdelanega koncepta.

Kljub retoriki o umiku države iz gospodarstva in državi kot slabi gospodarici, pa se v stranki ne nameravajo odpovedati »velikim državnim projektom za vlaganja« (str. 16), ki so gnali slovensko gospodarstvo v preteklosti. Gre za gradbena dela, ki bi priskrbelo delovna mesta. V istem keynesianskem okviru se nahajajo tudi investicije v proizvodnjo energije, ki bi omogočala čim večjo samooskrbo. Energetski program lahko služi tudi kot »svetilnik različnim podjetjem glede tega, v kakšne tehnologije naj vlagajo na področju energetike in tako posredno prebrodijo krizo«. Tu pisci programa zanemarijo prejšnji napotek, da se morajo podjetja sama odločiti o tem, kam investirati. Morda prav ta spregled liberalnega kreda podjetniškega individualizma in vpis v keynesianski okvir, proizvede simptom označitve takšne rešitve iz krize kot posredne. Kako naj razberemo razliko med »posredno« in »neposredno prebroditi krizo«, če ne kot simptom, kjer posrednost izraža pripetost na državne ukrepe in pomoč?

Program uvede tudi novo univerzalno človekovo pravico – dostop do interneta. Razlog tej uvedbi pa je raziskava, ki je pokazala pozitivno korelacijo med hitrostjo širokopasovnih internetnih povezav in povečanjem BDP-ja. Gospodarska rast je najboljši legitimizator ukrepov.

Podjetjem bi država pomagala zaščititi inovativnost z vzpostavitvijo spletnega portala za nadzor in navodila preverjanja ustreznosti patentnih prijav. Ta ukrep vsebuje »očitno korist« za mala in srednja podjetja, ker brez večjih administrativnih ovir lahko zaščitijo svojo inovativnost. To, da inovativnost izhaja iz posameznika, razbremenjenega birokratskih okov razbohotene države, je pogosta trditev neoliberalnih ekonomistov. Sam menim, da je to

⁵Kapital je personificiran, kar zakriva dejstvo, da gre za konkretne posameznike in institucije. Zanimivo je tudi, da se kapitali le redko pojavljajo v množini, kar je eden od pogojev za razumevanje dinamike kapitalizma, kjer tekmujejo različni kapitali. Tudi Microsoftov urejevalnik besedila zazna besedo kapitali kot napako.

doktrina, katere sprejetje ima lahko za državo katastrofalne posledice. Za največje tehnološke preboje prejšnjega stoletja država ni priskrbela le denarja, ampak tudi trge.⁶

Program nato opomni, da je treba »kljub zaostrenim gospodarskim razmeram« (str. 17) težiti k trajnostnemu razvoju, iz česar sledi podpora odpiranju novih letalskih povezav, zdravstvenemu turizmu in turizmu nasploh. Ob drugi omembi trajnostnega razvoja se pokaže (medtem ko prvič definicija izostane), da je trajnostni razvoj povezan s turizmom.

Nov državni organ, ki bo nadzoroval spremembe v gospodarstvu, bo Svet za konkurenčnost. Definiran je kot most med državo, civilno družbo in »deležniki v prostoru znanja« (str. 17). Država⁷ je ločena od civilne družbe in deležnikov. Če so državljani zajeti v kategorijo civilna družba, je država sinonim za vlado? Ali morda širše pojmovanje, ki zajema tudi opozicijo? In kdo so deležniki znanja? Zaželeni deležniki so seveda kreativci in zato bodo promovirali »celoten spekter kreativnih industrij in na znanje oprte industrije« (str. 18). Ker Sloveniji manjka »ambicij za prehod v kreativno industrijo« (str. 19), je potrebno delovati na preseku štirih polj, ki jih podpira država: znanosti, tehnologije, kulture in podjetništva. Na tem preseku bo ustanovljen »direktorat za kreativne industrije« (str. 19). Tu lahko posumimo, da gre pri spajanju prej omenjenih polj zgolj za uvajanje aplikativnosti⁸ v znanost, katere korelat v šolstvu je usmerjeno izobraževanje. Opozorjeni smo, da cilja gospodarstva, dodane vrednosti, ne gre razumeti »razmeroma ozko«, zgolj kot visoko tehnologijo in funkcionalnost izdelka, ampak tudi kot »pomen in čustva, ki jih zbuja pri kupcu«. Gre bolj za manipulacijo, kot za zadovoljevanje kupčevih potreb.

Kako torej do kreativnih ljudi in podjetij? Da bi dosegli ta cilj, morajo pisci programa spet kršiti zgoraj zastavljeno liberalno dogmo o vladnem nevmešavanju v podjetniško dejavnost in si zadati povezovanje in sodelovanje malih in srednjih podjetij, ki so brez razvojnih oddelkov, s kreativnimi podjetji.

⁶ Če si ogledamo samo ZDA, ki se jih sicer smatra za trdnjavo neoliberalizma, hitro ugotovimo, da tehnološki napredek temelji na javnih sredstvih in interveniranju države. Samo nekaj inovacij, ki jim je botrovalo javno financiranje: silikonski tranzistorji, integrirana vezja, polprevodniki, internet, laser...Od leta 2000 do 2008 je vlada ZDA namenila približno \$1,3 trilijona za R&D in skoraj \$290 milijonov za temeljne raziskave (Alperowitz in Daly 2008). ZDA tudi po krizi ne zmanjšuje sredstev za vojaški proračun, od koder se napajajo raziskave.

⁷ Država postane problematična beseda, takoj ko jo poskusimo definirati kot koncept in ne kot pojem vsakdanje ideologije. Če rečemo, npr. grška država, ali gre tu za tvorbo grških državljanov? Morda bi bolj točno trdili, da gre za aparate nemških in francoskih bank. Prav ista definicija pa bi lahko veljala tudi za nemško državo.

⁸ O uvajanju aplikativne logike v znanosti zapiše Cohen: »Ker so povezave med temeljnimi in aplikativnimi raziskavami kompleksne, nujno potrebujemo močne in avtonomne institucije, ki raziskovalce varujejo pred kratkoročnim razmišljanjem industrialcev, ne da bi jim pri tem dovolile spregledati družbene zahteve, ki so naslovljene nanje« (Cohen 2011, 63).

Tej zastavitvi sledi orwelovski napotek za ustvarjanje kreativnih ljudi, ki si zasluži navedbo v celoti. »Šole na vseh nivojih bodo sistematično skrbele za ustvarjalnost mladih in ne bodo zatirale prirojene otroške ustvarjalnosti, spontane izvirnosti in drugačnosti«. Takšna zastavitev ustvari protislovje, ki se izrazi skozi opozicijo sistematično/ustvarjalno (spontano). Sistematično gojenje spontanosti in ustvarjalnosti je sobivanje nasprotnosti, ki ga najdemo npr. v izrazu vojna za mir. V skladu s totalitarno skrbjo za sistematično produkcijo takšnega tipa mladih, ki jih gospodarstvo potrebuje, je tudi prevzem skrbi za estetiko. »Oblast bo vpeljala skrb za lepo, urejeno, oblikovano, ustvarjalno... v vse nivoje odločanja, še posebej pri urejanju in oblikovanju prostora, v urbanizem in arhitekturo«. Ali naj to beremo kot estetizacijo politike, ki bo odločanje v državi omejila v gabarite oblasti vsečne estetike, ali zgolj kot mašilo, ki sporoča, da je stranka naklonjena urejenosti okolja?

Po ekskurzu o spontanosti in estetiki, nas program vpelje v naslednjo temo, ki je stalen element dokse neoliberalne ekonomije: neučinkovitost državnega upravljanja podjetij. »Podjetja, kjer je solastnik država, ne dosegajo mednarodno primerljivih rezultatov in kazalnikov poslovanja. Nekatera stalno potrebujejo dokapitalizacijo, druga so na robu stečaja, tretja ne dosegajo dobičkov, ki bi jih lastniki pričakovali«. To program navaja, kot da bi šlo za nesporna dejstva, čeprav vse naštetu lahko velja tudi za privatna podjetja (Chang 2008)⁹. Glavni vzrok za neuspešnost podjetij z državnim deležem je, po mnenju stranke, »zanemarjanje poslovnih interesov lastnika«. Rešitev za takšno stanje v stranki vidijo v rednem preverjanju upravljalvske prakse podjetij in vpeljavi sodobnih metod upravljanja. Tu se program spusti na najbolj konkretno raven doslej, ko našteva sodobne metode: »sistem uravnoteženih kazalnikov, principi vitkosti/6-sigma, upravljanje življenjskega cikla podjetja,...«. Povečala se bo torej birokratska dejavnost in kompleksnost sistema, kjer bo potrebno zbirati podatke za nove metode.

Ukrepi, ki se bodo nahajali na področju trga dela, so subsumirani pod dve besedi: prožnost in varnost. Prožnost konotira zdravje in je nasprotje »toge pravne zakonodaje«, ki odvrta delodajalce od zaposlovanja za nedoločen čas. Večjo prožnost zakonodaje bodo dosegli z zmanjševanjem razlik v pravicah, ki izhajajo iz različnih vrst zaposlitev. Ne vemo, ali to pomeni pravice iz delovnega razmerja za določen čas dvigniti proti ravni pravic za nedoločen čas ali pa nasproten proces zmanjševanja pravic zaposlenih za nedoločen čas. Ker

⁹ »Za argument, da so vladne odločitve, ki se tičejo podjetij, nujno slabše od odločitev, ki bi jih opravila podjetja sama, ni resnične podlage« (Chang 2010, 125). Neoliberalno prepričanje je, da vlada ne more imeti toliko informacij kot podjetje samo. Če to drži, je način, kako lahko vlada pridobi potrebne informacije, zelo preprost – sama ustvari podjetje in ga vodi. V preteklosti so se države, kot so Singapur, Francija, Avstrija, Norveška in Finska močno zanašale na to rešitev (Chang 2010).

je navedeno, da bodo te spremembe motivirale delodajalce, da zaposlujejo za nedoločen čas, sumim, da gre za slednje. Pri »varnosti« je program konkretniji, gre namreč za vzpostavitev sklada za odpravnine (v katerega bo prispevala tudi država), ki bo omogočal varnost odpuščenim v času iskanja nove zaposlitve.

4.5 Socialna politika

Za uvod nas program opozori, da je trenutni pokojninski sistem nevzdržen zaradi visoke brezposelnosti, demografskih sprememb in kompleksne birokracije, ki ustvarja zapletenost in nepreglednost. Zato bodo prvi ukrepi namenjeni prav pokojninski zakonodaji. Rezultat sprememb bo reduciranje solidarnosti v sistemu. Gre za »večstebni sistem«, ki bo »zagotavljal večjo povezanost med vplačanimi prispevki in pokojninami«. Podobno kot v zgornjem primeru, ko beseda »prožnost«, ki nosi neko pozitivno konotacijo služi semantičnemu blaženju reduciranja varnosti. Tako je večstebna konstrukcija seveda bolj stabilna od enega samega stebra (dokladnega sistema) in zapoved »plačaj si sam« se prevede v večjo povezanost med plačo in pokojnino. Le kdo si ne bi želel večje stabilnosti in povezanosti.

Toda tudi piscem programa se rezultati takšne socialne politike ne zdijo sprejemljivi, saj brž pristavijo, da bodo poskrbeli tudi za »dostojne pokojnine vsem, ki niso uspeli privarčevati dovolj sredstev«. Ljudje z dovolj visokimi dohodki, da si lahko privoščijo dati na stran dovolj veliko vsoto za pokojnino, so prikazani kot uspešni varčevalci. Varčnost kot osebna lastnost stopi na mesto družbenega okvirja. Končni rezultat te programske zastavitve pa je, da mora za »neuspešne« zopet poskrbeti država. Tako da ni jasno, v čem, vsaj v pomenskem horizontu stranke, je napredek te zastavitve, glede na prejšnji sistem, razen v »preglednosti«, ki pa ostane nekonkretizirana.

Pregleden in pravičen sistem socialnih prejemkov je naslednji cilj programa stranke. Zagotoviti nameravajo enovit sistem dodeljevanja javnih sredstev. Socialna politika tu ne nastopa samostojno, ampak je podrejena trgu, kajti cilj je, da so plače dovolj visoke za dostojno preživetje, socialni transferji pa zgolj »začasna pomoč v težkih življenjskih okoliščinah«. Če bi nekdo dobil od države več od golega minimuma, bi šlo za »anomalijo«, ki po njihovem pomeni »kopičenje prejemkov«. Prejemke torej nekdo kopiči, ne gre za to, da bi jih samo porabil, ker jih potrebuje. Takšne prakse bo preprečil centraliziran program dodeljevanja socialne pomoči, ki bo imel vpogled v posameznikovo »celotno materialno in

finančno stanje«. Poleg odpravljanja »anomalij« na socialnem področju, nam program stranke ne ponudi nič več razen floskul o povečanju učinkovitosti, zmanjševanju birokracije, povečanju strokovnosti in specializiranosti obravnave.

4.6 Resorni programi

Družbo blaginje je v Sloveniji mogoče zasnovati le, če narod deluje organsko. Le »če bo vsak član prispeval po svoji moči in hotenju«. Tako je blaginja v končni fazi spet odvisna od posameznika in ne od institucij družbe.

Nato se program posveti pojasnjevanju pojma razvoj. Razvoj razdelijo na merljivi in nemerljivi, kvantitativni in kvalitativni del. Še bolj natančno pa ga lahko opišemo z razsežnostmi.

Obstaja človeška razsežnost, ki zajema »kakovostno in dolgo življenje«, vključenost v vse družbene podsisteme ter uživanje materialnega in duhovnega bogastva družbe. Domnevam, da je ta razsežnost na prvem mestu kot obči medij (človeškost) znotraj katerega in za katerega naj bi delovale ostale razsežnosti.

Kulturna razsežnost nudi pripadnost, identiteto, temeljne vrednote in norme, »tako v okviru slovenske nacije kot v širših okvirih evropske in zahodne civilizacije«. Civilizacija je tu ena sama, Civilizacija zahoda in Evrope. V teh mejah se nahaja tudi razvoj, ki ga poskuša ujeti preostali, manj razviti svet in seveda tudi prave vrednote in norme. Stranka tu nudi identiteto razvitega civiliziranca, če sledimo njihovem programu razvoja.

Socialna razsežnost naj bi krepila medčloveško zaupanje in »zahtevala ravnotežje med modernim individualizmom in vključenostjo v moderno nacionalno in druge skupnosti«.

Politična razsežnost »zajema nenehno krepitev in poglobljanje demokracije, od lokalne prek nacionalne do transnacionalne evropske ravni«. Poglobljanje demokracije v globaliziranem svetu postavlja pod vprašaj konzervativni britanski politolog John Gray: »Tisti, ki poskušajo zasidrati svobodno trgovino na globalni ravni, so vedno vztrajali, da mora biti legalni okvir, ki jo definira, postavljen izven dosega demokratske legislature...Pravila igre svobodnega trga morajo biti povzdignjena izven dosega možnosti revizije demokratske izbire« (Gray 2009). Klasični liberalni ekonomisti so videli antagonistični odnos med prostim trgov in demokracijo. V demokraciji ima vsakdo en glas, na prostem trgu pa velja glasovanje s premoženjem posameznika, kar ustvari ostro hierarhijo vpliva in moči.

Na zadnjem mestu se nahaja gospodarska razsežnost, »ki jo zagotavlja svobodno tržno gospodarstvo v urejenih pravnih in etično-socialnih okvirih«. Gonilo gospodarskega razvoja pa je lahko »samo neovirana individualna podjetniška pobuda«. Vedno večji pomen v gospodarski razsežnosti pa ima tudi znanje.

Menim, da je v gospodarski razsežnosti razvoja mogoče prepoznati kredo neoliberalizma: svobodni trg, pravna država in karkoli je pač potrebno storiti, da množice ostanejo pasivne (»etično-socialni okvir«), kar vključuje nekakšen minimalen socialni program. Mnogi avtorji opozarjajo, da svobodno tržno gospodarstvo ni ne svobodno ne tržno¹⁰. Poudarjanje znanja v sodobni ekonomiji lahko beremo kot dodatek k trem fiktivnim blagom, ki jih v svojem paradigmatškem delu Velika transformacija identificira Karl Polanyi. Znanje je novo fiktivno blago, ki se trži poleg zemlje, delovne sile in kapitala. Blago je empirično definirano kot predmet, proizveden za prodajo na trgu. Delovna sila, zemlja in denar so ključni elementi proizvodnje, a po empirični definiciji blaga niso blago (Polanyi 2008).

Program poudari, da se razsežnosti razvoja med seboj prepletajo, hkrati pa so tudi vzročno-posledično povezane.

Ne morem trditi, da so v stranki omenjena protislovja ostala povsem nereflektirana. »Slovenski demokrati se zavedamo, da bo tudi v prihodnje prihajalo do navideznih in resničnih protislovij, v katerih bo razdrobljenost na eni strani naraščala, hkrati pa se bo uveljavil proces rastoče globalizacije«. Subjekt stavka je razširjen, kajti slovenski demokrati niso samo člani SDS-a, temveč tudi vse druge demokratske stranke Slovenije. Ta razširitev konotira konsenz in neizogibnost, ki je še dodatno poudarjena s formo »zavedamo se«. Nato pa zatrdijo, da »globalizacija za nas predstavlja izziv in priložnost, ne pa grožnje«. Evropske integracije kot del globalizacije omogočajo Sloveniji aktivno prilagajanje in izkoriščanje teh procesov v prid lastnega razvoja.

Nato v programu najdemo truizem, ki se nanaša na opozicijo svobodno/plansko: »Družbenega razvoja ni mogoče prepuščati spontanosti, niti ga ni mogoče načrtovati v vseh podrobnostih«. Ko program izpostavi obrazec, ki smo ga lahko doslej zaznali že večkrat

¹⁰ Tu navajam samo nekaj avtorjev, ki to izražajo na bolj ekspliciten način. »Nesvobodni trgi so norma vsake družbe, svobodni trgi pa so produkt političnega pritiska. *Laissez-faire* potrebuje centralno planiranje; regulirani trgi pa se kar zgodijo« (Gray 2009). »Trg izgleda svoboden samo zato, ker tako brezpogojno sprejemamo njegove restrikcije, da jih sploh ne vidimo. Ne moremo objektivno definirati, kako »svoboden« je trg. To je politična definicija« (Chang 2010). »Snovalci mednarodne ekonomije strogo zahtevajo, da revni sprejmejo disciplino trga, hkrati pa zagotovijo, da so sami varni pred njo – uporabna ureditev, ki izvira iz začetkov modernega industrijskega kapitalizma in je igrala pomembno vlogo pri delitvi sveta na bogate in revne družbe (Chomsky 2010).

(seveda svoboda in nevmešavanje države, pa vseeno tudi nekaj planiranja...), še enkrat eksplicitno navaja neoliberalni kredo: »Sodobna družba, evropska in slovenska, zahteva takšno gospodarstvo, kjer ima vsakdo možnost uspeti, hkrati pa se zavedati lastne odgovornosti. Pravila igre morajo pri tem biti jasna, pregledna in veljavna za vse«. Tu je liberalna ideologija enakih možnosti in pravne države združena z idejo osebne odgovornosti, ki je evfemizem za krčenje socialne države in se poskuša uveljavljati kot naslednica ideje države blaginje. »Moderna ekonomska kultura predpostavlja, da se inovativnost, ustvarjalnost, iznajdljivost, marljivost in tveganje nagrajujejo«. Zakaj je ta trditev zastavljena neapodiktično, s posredovanjem predpostavk? Morda zato, ker obstajajo tehtni razlogi za dvom. Ta trditev velja predvsem za finančni sektor. Ne moremo zanikati inovativnosti in marljivosti finančnikov, ki so izumljali nove vrednostne papirje, veliko tvegali s tujim denarjem, privedli sistem do kolapsa, na koncu pa so bili za to kompenzirani iz javnih sredstev. Povsem drugačna situacija pa zadeva mala podjetja, ki v kreditnem krču, ki je sledil, ne pridejo do sredstev ne glede na inovativnost in marljivost.

»Slovenski demokrati izhajamo iz načela, da je za hitro in vzdržno gospodarsko rast potrebno trg dela in kapitala osvoboditi ovir, ki zavirajo konkurenčnost, hkrati pa je potrebno poskrbeti za dejavnike, ki dolgoročno pospešujejo rast skupne produktivnosti«. Iz tega sestavka lahko izluščimo temeljni obrazec programa, ki se glasi: seveda liberalizacija, umik države iz gospodarstva, pa vendar tudi nekaj državne intervencije. »Slovenska demokratska stranka zaupa slovenskim podjetnikom in bo storila vse za razmah njihove ustvarjalnosti in za uspeh na trgu«. Podjetništvo bi lahko imeli za nekakšno obče-človeško lastnost, ki se razbohoti avtomatično, ko človeka osvobodimo vseh spon in omejitev države blaginje. Posebno poudarijo, da podpirajo predvsem razvoj mikro in srednjih podjetij.

Osrednjo vlogo v programu, kot smo že opazili, igra tudi pojem konkurenčnosti. »Slovenski demokrati razumemo povečevanje konkurence v gospodarstvu tudi kot del demokratizacije naše družbe«. Zaradi uporabe besede »razumemo«, lahko sklepamo, da pisci menijo, da je možno konkurenčnost razumeti na več načinov. Razmislimo o pomenu konkurenčnosti. Kdo je pravzaprav konkurenčen? Je to zgolj nekdo, ki se sooča s konkurenco? Giraud definira konkurenčne dobrine in storitve kot tiste dobrine in storitve, ki jih tehnološko razvite države z nizkimi mezdami še ne znajo proizvajati oziroma opravljati in jih uvažajo (Giraud 2006). Konkurenčnost je torej tam, kjer državne intervencije ščitijo pred konkurenco. Če naj konkurenčnost ima pozitivno konotacijo, moramo npr. za ZDA trditi, da so konkurenčne na področjih agronomije in vrhunske tehnologije, ki sta močno subvencionirani in zaščiteni, in ne v tekstilni in težki industriji, ki sta zdesetkani po liberalizaciji trgovine.

Menim, da se te napetosti v pojmu konkurenčnosti v političnih razpravah prevečkrat spregleda.

V programu nadalje naletimo na zapoved slovenskemu gospodarstvu. »Slovensko gospodarstvo naj z uspešnim poslovanjem omogoča blaginjo in visoko kakovost življenja vsem državljanom v skladu z njihovim delom, znanjem, ustvarjalnostjo in podjetništvom«. Blaginja naj bo torej odvisna od posameznika oziroma »osebne odgovornosti«, če uporabim neoliberalni žargon. Menim, da v zgornjem pozivu lahko beremo apologijo neenakosti, ki jo prinaša neoliberalni model gospodarstva. Hkrati pa nam tudi pove, da lahko blaginjo pričakujemo, ko bo poslovanje uspešno, kar gotovo ni v času krize, ko so dovoljeni posegi, ki lahko še tako krnijo blaginjo in kakovost življenja, če so obrazloženi kot ukrepi za zagon gospodarstva¹¹. Iz zgornjega citata naj bi izhajala tudi pravičnost in medgeneracijska solidarnost, kajti »ni dobro, če se bremena, nastala zaradi demografskih sprememb, prenašajo na prihodnje aktivne generacije«.

»Za gospodarski razvoj je čedalje bolj pomembno znanje.« »Zato je potrebno, da se celoten šolski sistem odziva na potrebe gospodarstva«. Idejo, da mora biti šolski sistem podrejen gospodarstvu, smo v programu že srečali, kako pa naj mislimo odzivnost šolstva na potrebe gospodarstva? Gospodarstvo je dinamičen sistem, šolstvo pa rigidno. V času, ki ga potrebuje šolski sistem za spremembe, lahko gospodarstvo preživi več trendov in množico sprememb, zato menim, da je poskus uravnavanja šolstva glede na gospodarstvo absurden¹².

Zanimivo je, da pisci programa povezujejo uspešnost v gospodarstvu z vertikalno integracijo, značilno za gospodarstva pred razmahom globalizacije. »V prihodnje bomo uspešni le, če bomo znali povezati izum, oblikovanje izdelka, njegovo proizvodnjo, prodajo in servisiranje«. To je popolno nasprotje sodobni praksi multinacionalk, je pa značilno za podjetja, kot je bilo npr. Mura, v času Jugoslavije. Močnik navaja menedžerja švedskega podjetja H&M, ki pove, da je pomembno predvsem to, da podjetje nima lastnih tovarn, za proizvodnjo pa skrbi 21 proizvodnih pisarn po vsem svetu. 60% proizvodnje ustvari v Aziji, skoraj 40% v Evropi in le odstotek v Afriki (Močnik 2004).

Državno birokracijo program označi kot samovoljno. »V ta namen bo SDS še naprej spodbujala podjetništvo in podpirala odpravo ostankov samovoljnosti državne birokracije, ki prek svojih nadzornih mehanizmov, regulacije, centralizma in arbitrarnosti duši ustvarjalno

¹¹ Tu lahko preberemo že znani poziv neoliberalnega kapitalizma, da je potrebno danes malce potrpeti, da bo jutri boljše. Slovenci so tak poziv že doživeli po osamosvojitvi leta 1991.

¹² Če grem še korak dlje in upoštevam, da je uspešen kapitalist tisti, ki poleg tega, da obvladuje sedanje trende, anticipira tudi prihodnje, postane šolstvo, ki posnema kapitalista, še bolj nemogoč projekt.

svobodo«. Vprašajmo se, ali ni neka samovoljnost in delovanje iz same sebe, za državno birokracijo potrebna značilnost, če hoče delovati kot brezimen stroj, ki obravnava vse državljane enako? Državna birokracija potrebuje nekaj lastne volje, s katero lahko duši poskuse političnih akterjev, da bi jo uporabljali za svojo korist. Popolna nesamostojnost državne birokracije je značilnost totalitarnih režimov.

Do sedaj se je program gibal na bolj splošni ravni. Nekaj konkretnih številčk poda šele ob naštevanju sistemskih in proti kriznih ukrepov. Analiziranje in komentiranje konkretnih številčk bi preseгло okvir, ki je zastavljen temu delu. Zato naj za konec le naštejemo ukrepe, ki so konkretizacija zgoraj analiziranih načel in ideologij.

Kot sistemske ukrepe program navaja: javno-finančno konsolidacijo (zmanjšanje obdavčitev podjetij, olajšave za investicije in zmanjšanje porabe sredstev za javni sektor), sanacijo bančnega sistema, priprava velikih državnih podjetij za vlaganje v infrastrukturo in črpanje iz evropskih skladov, nacionalni energetska program, ki uvaja več pridobivanja energije iz obnovljivih virov, povečanje transparentnosti javnih naročil in poenostavitev postopkov javnega naročanja, povečanje možnosti dostopa do širokopasovnega omrežja.

Kot protikrizni ukrepi pa so naštet: znižanje stopnje davka na dohodek pravnih oseb za 10 odstotkov, uvedba neomejene 40 odstotne olajšave investiranega zneska v osnovna sredstva, 100 odstotna olajšava na investicije v raziskave in razvoj, pavšalna obdavčitev za samostojne podjetnike in mikro podjetja, davčne počitnice za novoustanovljena podjetja, zmanjšanje davčno-administrativnih bremen gospodarstva, znižanje trošarin, oprostitev davka od dohodkov od inovacij, učinkovitejša podpora internacionalizaciji gospodarstva.

4.7 Povzetek

Program dolguje precejšen del svojega obsega ponavljanju. Slovenci in državljani so naslovniki in ciljna populacija. To populacijo na nekem mestu program stratificira v slovenski ustvarjalni razred in ostale. Na nekem drugem mestu pa populacijo razdeli na previdne in varčne starce ter inovativne in pogumne mlade.

Kot temeljno matrico vsebine bi lahko opredelili napotek: tržno gospodarstvo, pa vendar tudi socialno, kar se na začetku programa pojavi kot socialno-tržno gospodarstvo. Sama ta sintagma ostane nedefinirana, jasno pa je, da ima trg primat nad socialno politiko, kajti delo zagotavlja socialno varnost in osmišlja življenje. Tudi normativna stran programa ostane nekoherentna. Enkrat je kot cilj Slovenije naveden postati normalna srednje-evropska

država, drugič pa nam predpiše švedski model. Kriza je opredeljena kot akutna in ne kot inherentna kapitalizmu.

Program opredeli stranko kot zmerno konservativno, na sredini med utopičnimi, nerealističnimi socialdemokrati in liberalci, ki v celoti prepustijo posameznika samemu sebi. Ne manjka tudi floskul, kot so: pravična porazdelitev bremen krize; zavedanje, da ne moremo porabiti več, kot ustvarimo in da naj gospodarstvo omogoča blaginjo v skladu z inovativnostjo in podjetnostjo. Najdemo tudi ideološke fraze, ki poskušajo ustvariti učinek samoumevnosti in se začenjajo z »vsi se zavedamo, da...« in »verjamemo v...«.

Retorična figura proti kriznim ukrepom je »presekati spiralo pesimizma«, pomanjkanje finančnih virov je naturalizirano kot »suša«. Zanimiva metafora za gospodarstvo države je piramida, kjer se na vrhu nahajajo tisti podjetneži, ki ustvarjajo visoko dodano vrednost, pod njimi pa naj bi bili tisti, ki se ukvarjajo s storitvami.

Program večkrat poseže po toposu neoliberalnega diskurza, kjer vzroki in ključi za reševanje ekonomskih težav ležijo v posamezniku oziroma so psihologizirani. Glagol, ki je simptomatičen za takšen diskurz, je »sprožiti« (»sprožiti mehanizem«), kajti konotira obstoj nekakšnih ekonomskih zakonov ali avtomatizmov. V isti dispozitiv se uvršča tudi povečevanje ustvarjalnosti (posameznika pred družbo), kar pa ne preprečuje ustanavljanja direktorata za kreativne industrije. *Trickle-down effect*, ki ga v programu najdemo preoblečenega v spodbujanje podjetništva z davčnimi olajšavami, in prepričanje, da so majhna podjetja ključna za gospodarstvo, tudi sodita v isti topos. Prav ta priskrbi programu tudi zaskrbljenost nad razbohoteno državno birokracijo, ki duši individualno iniciativo in je označena kot samovoljna, ter ugotavljanje, da državna podjetja ne poslujejo učinkovito.

Politika gospodarskih ukrepov je predstavljena kot signalizacija med homogeno Slovenijo in finančnimi trgi. Tu dvakratna personifikacija ustvarja navidezno enotnost in neproblematičnosti. Program enači napredek, gospodarsko rast in kakovost življenja. Zavrača idejo o skrajševanju delovnega časa in keynesiansko politiko dela, ki je samo sebi namen. Tudi nad redistribucijo program ni navdušen, je neumnost, a ne »izrazita«. Priporoča izvozno usmerjenost, »največja modrost« pa je prodaja znotraj simbolne ekonomije tistim, ki že vse imajo.

Večkrat lahko zaznamo protislovje med državo, ki naj ima čim bolj omejeno vlogo skrbnika, in državo, ki na veliko investira, »krepi« državljane in ustvarja pogoje za vabljenje tujih investicij. Tako ob retoriki umika države iz gospodarstva sobiva načrt oblikovanja organizacijske strukture, ki bo imela »močan položaj znotraj državne administracije« (Svet za konkurenčnost). Ob večkratnem zatrjevanju, da se morajo podjetja sama odločati o

investicijah, pa stoji metafora svetilnika, ki označuje energetska politika države, ki daje zasebnikom zgled, v kakšne tehnologije naj vlagajo. To razmerje med planskim in svobodnim se v programu na neki točki približa refleksiji: »Družbenega razvoja ni mogoče prepuščati spontanosti, niti ga ni mogoče načrtovati v vseh podrobnostih«.

Fasciniranost s kreativnostjo gre do te mere, da dobi diskurz totalitarni pridih, ko program navaja napotke za proizvodjanje kreativnih ljudi v šolah. Šolski sistem naj bo podrejen gospodarstvu. Sistematično se bo proizvodjala spontana izvirnost in drugačnost. Ne pozabijo pa tudi na pomen estetizacije – »oblast bo vpeljala skrb za lepo, urejeno...«.

Ukrepe s področja trga dela zaznamujeta dve besedi, prožnost in varnost. Prožnost za stranko pomeni nekakšno konvergenco ravni pravic zaposlenih, varnost pa je dojeta bolj socialno, kot sklad državnih in zasebnih sredstev za odpravnine in nadomestila v času iskanja zaposlitve.

Pri pokojninskem sistemu program semantično blaži redukcijo solidarnosti z »večjo povezanostjo med vplačanim in prispevki«. Tudi večštebernost, ki konotira večjo stabilnost, služi istemu semantičnemu cilju. Tu pa se spet izrazi temeljna matrica programa (liberalizem da, pa vseeno tudi socialna politika), ko brž pristavijo, da bo država poskrbela za tiste, ki bi v tem sistemu imeli prenizke dohodke in so implicitno označeni kot neuspešni.

Globalizacija je predstavljena kot protisloven proces, ki poleg povezovanja ustvarja tudi razdrobljenost

Za zaključek naj poskusim čimbolj strniti: leitmotiv programa je ekonomski liberalizem, ki se ne more znebiti dostavka, da sta potrebni tudi socialna politika in državna intervencija, kar ima za posledico več protislovij, lociranih znotraj domnevne opozicije zasebno/državno.

5 ANALIZA PROGRAMA STRANKE POZITIVNA SLOVENIJA (LISTA ZORANA JANKOVIĆA)

Program ima naslov *Lista Zorana Jankovića, Pozitivna Slovenija*. Vsebuje tudi slikovni material, ki je v celoti sestavljen iz slik voditelja stranke Zorana Jankovića. Na spletu je dostopen na naslovu <http://pozitivnaslovenija.si/volilni-program> (20. november 2012)

5.1 Kdo smo

Namesto uvoda se stranka predstavi s poudarkom, da v Pozitivni Sloveniji živijo od dela. Nagovorijo vse prebivalce in prebivalke Slovenije. Le-ti so upravičeni do »dostojnega življenja brez izkoriščanja, ki naj temelji na rezultatih našega dela« (str. 4). Dostojno življenje je življenje brez izkoriščanja. Izkoriščanje pa tu ostane nedefinirano. Če je življenje brez izkoriščanja življenje, ki mu v celoti pripadajo rezultati posameznikovega dela, potem res lahko beremo zgornji stavek kot poziv k odpravi izkoriščanja v Marksovem smislu, kjer delavci razpolagajo s celotnim presežkom, ki ga ustvarijo. Umanjka opredelitev izkoriščanja, ki bi razjasnila pomislek, da bi lahko šlo, npr., za šikaniranje na delovnem mestu ali kaj podobnega. Marksistična interpretacija se vseeno ponuja ob navezavi na naslednji stavek, ki prinaša realsocialistični kontekst. »Delo je naša vrednota, namenjamo mu čast in oblast« (str. 4). Program nato obrazloži, zakaj je delo prav na najvišjem mestu, na oblasti. Delo je konglomerat, sestavljen iz znanja, življenjskih izkušenj ter najboljših idej in čustev. Delo je torej celostno – ne samo ratio, tudi čustva. Program ob tej definiciji doda tudi, da v stranki želijo soodločati pri določanju pogojev dela in pravični delitvi ustvarjenega in se tako distancirajo od napovedi o hierarhičnem *top-down* določanju.

Pisci programa nato poskušajo opredeliti sebe in svoje naslovnike čim bolj inkluzivno. »Tukaj smo vsi od tod«. Inkluzivnost nastopa skupaj z nejasnostjo in odsotnostjo ločnic. »Tukaj smo vsi enako doma in dobrodošli: staroselci in prišleki, povsod po Sloveniji, od gor in od dol« (str. 4). Morda uporaba ideološke metafore za delitev prostora na gor in dol poskuša nagovoriti priseljence iz republik nekdanje Jugoslavije. Enak namen bi lahko pripisali opoziciji staroselci – prišleki, ki pa nosi s seboj inherentno nejasnost, kajti brez definiranja časovnega okvira je na razpolago več različnih skupin za eno ali drugo kategorijo.

Zavzemajo se za »večkulturno družbo sožitja in strpnosti« (str. 4), kjer vlada popolna enakopravnost. Pisci programa enačijo sebe z naslovniki in to skupino definirajo kar se da široko: »Smo državljani in državljanke Slovenije, Evropske Unije – in Sveta!«. Menim, da se na tem mestu poskuša stranka čim bolj oddaljiti od patriotskega, etnocentričnega diskurza in tiho poudariti predvsem to, da ni pomembno, ali si »južnjak«, Balkanec ali »staroselec«, hkrati pa z namenom, da bralec ne bi mislil, da gre predvsem za to, raztegne inkluzivnost čez Evropsko Unijo in cel svet. Oddaljujemo se od Balkana. Program uporablja diskurz, ki vključuje, a ne zamejuje (»V Pozitivni Sloveniji smo vsi od tod«; »V Pozitivni Sloveniji nismo sami«; »Prva točka našega programa si TI« (str. 4)).

V skladu z inkluzivnostjo tudi slovenski prostor dobi več nazivov: domovina, država in dežela. Razlik med temi tremi pojmi program ne ponudi, ampak te pojme la navrže v nizu predlogov: »Če želimo našo domovino bolj vpeti v svet, moramo državo narediti okretnejšo, deželo pa prijaznejšo« (str. 4). Domovina konotira nek neubesedljiv presežek, ki ne more biti zveden na državo ali deželo, tako kot dom ne more biti zveden na prebivališče. Pojem domovine je preveč restriktiven za programe, ki si prizadevajo za čim večjo odprtost, zato je zraven tudi dežela, ki je primeren pojem tudi za pogled od zunaj, za turiste in obiskovalce. Ne manjka pa tudi države, ki je političen pojem in zato prava tarča političnih programov. Država naj bi po mnenju stranke bila bolj lahkotna.

Stranka namerava postaviti Slovenijo na »svetovni zemljevid kot zgled edinstvene in trajnostno usmerjene evropske države, kamor bodo od blizu in daleč želeli prihajati tudi drugi« (str. 4). Spet gre za evropsko državo, ne balkansko, ki bo edinstvena, kar konotira neko lastno razvojno pot in ne sledenje nekim razvitejšim državam, ki nam morajo biti za zgled. Hkrati pa tu zaznamo klic po večji prepoznavnosti Slovenije, ker je implicirano, da Slovenije na svetovnem zemljevidu še ni.

Pisci svoj lasten program imenujejo program 3D: predano in odgovorno **delo**, odprt **dialog** in ustvarjanje uspešne **države** (poudarki v originalu). Ti trije elementi tvorijo okvir, v središču katerega se nahajajo »posameznica in posameznik, državljanica in državljan, volilka in volilec« (str. 4). Opazimo, da kljub zelo poudarjeni vlogi inkluzivnosti in širokim definicijam pripadnosti, program nagovarja atomizirane posameznike, ki imajo različne družbene vloge, ohlapno sovpadajoče s privatno, civilno in politično sfero. Družba, skupnost in intermediarne institucije niso omenjene. Povedo pa nam, da imajo posluš za problematiko spolov.

Prežetosti programa z nenehnim vabljenjem k sodelovanju in vključevanju lahko pripišemo dva različna vzroka: bodisi je program zaznamovan z dejstvom, da je bil zasnovan v naglici pred predčasnimi volitvami in posledice tega blaži s pozivanjem k sodelovanju, bodisi je to strategija stranke, ki je odprtost in vključevanje zastavila kot leitmotiv kampanje, ki ima prednost pred vsebino. »Ker smo različni, je takšen tudi naš program. Ta ostaja odprt za dopolnitve in nove predloge – kot je na stežaj odprta tudi Pozitivna Slovenija« (str. 4). »Sodelujte v oblikovanju programa – sodelujte v ustvarjanju naše skupne prihodnosti. Delajmo skupaj za pozitivno Slovenijo« (str. 4).

Program nato predstavi ideologijo stranke: » V kaj verjamemo« (str. 5). Tu naštejejo niz liberalnih vrednot – demokratične in etične vrednote, nedotakljivost človekovih pravic in svoboščin, človekovo dostojanstvo, medsebojno spoštovanje in sodelovanje. »Prepričani smo,

da mora vsak posameznik dobiti priložnost, da udejanji svoje **sposobnosti**, dokaže svoje **znanje** in uresniči svoje **sanje**« (str. 5, poudarki v originalu). Zopet smo pri individuumu liberalizma, ki samo čaka, da mu bo omogočeno izraziti in udejanjiti, kar nosi v sebi. Nato poudarijo, da si želimo živeti v pravični družbi in pravni državi, kjer se spoštuje različnost, družni pa nas solidarnost v snovanju boljše prihodnosti. Program tu govori v skupnem imenu stranke in državljanov, ki so naslovniki, prvič pa je tudi predstavljena solidarnost kot vezivo družbe. Stranka nato še enkrat poudari svojo odprtost in nagovori pripadnike politične in civilne sfere, ki si prizadevajo za javno dobro, a nimajo prave moči, da se jim pridružijo. Pogoj za to pomoč nemočnim pa je, da si »prizadevajo za iste cilje« (str. 5). Odprtost razširijo celo do svojih rivalov in povabijo tudi člane in članice drugih strank, ki zahtevajo odgovorno ravnanje »upraviteljev države« in jim ponudijo »pozitivno alternativo« (str. 5). Ko program doseže nekakšen vrhunec poudarjanja inkluzivnosti in odprtosti, ko zajame vse državljane, močne in nemočne, pa tudi politične tekmece, ki si želijo delovanja za javno dobro, je potrebno uvesti tudi kakšno razlikovalno potezo. Kot osnovne razlikovalne poteze stranke navedejo: odprtost pri oblikovanju družbenega soglasja, strokovnost v iskanju najboljših rešitev, učinkovitost v izvedbi in odgovornost za dane zaveze. Menim, da lahko, ob vsej retoriki vključevanja in spoštovanja različnosti, zgornje besedilo beremo kot trditev, da s stranko lahko sodelujejo vsi enako misleči. Biti odprt za oblikovanje soglasja, pomeni isto, kot biti pripravljen na strinjanje, povabila pa veljajo za tiste, ki si prizadevajo za iste cilje.

Program nato preide na analizo stanja države v času, ko je nastajal. Opozori nas, da je BDP na nizki stopnji rasti, kar ne omogoča »niti uresničitve osnovnih standardov, kaj šele ambicioznih razvojnih načrtov« (str. 5). Samo ugibamo lahko, kateri so tisti standardi, ki so ogroženi. Ali ambiciozni razvojni načrti res zahtevajo visoko rast? Keyensianske spodbude aktivirajo ambiciozne razvojne načrte prav z namenom spodbujanja rasti. Zgornjo trditev lahko smatramo za nekakšno strašenje brez podlage. »Konkurenčnost slovenskega gospodarstva je na zgodovinsko nizki ravni« (str. 5). Zopet umanjka definicija konkurenčnosti. Če bi, npr. povezovali konkurenčnost z izvozom, bi trditev bila neresnična.

»Zapleteni upravni postopki upočasnjujejo, ali celo povsem blokirajo gospodarske pobude« (str. 5). Krivda za težave je locirana v birokraciji in ne v politiki. To je eden najpogostejših argumentov neoliberalnega toposa za krčenje državnih izdatkov.

»Visoka zadolženost zahteva nepriljubljene ukrepe, gospodarstvo pa je ujeto v finančni krč, iz katerega se ne more izviti« (str. 5). V tem stavku je akter zakrinkan. Kdo zahteva nepriljubljene ukrepe? Gotovo ne zadolženost, ki ni niti tako visoka, da bi presegla maastrihtske kriterije, ali izstopala iz povprečij članic Evropske Unije. Ne obstaja nikakršen

avtomatizem, ki bi državi naložil nepriljubljene ukrepe, te ukrepe nalagajo npr. Evropska komisija, ECB, MDS, ali pa tehnične vlade. Finančni krč ostane neopredeljen pojem, lahko pa posumimo, da gre za kreditni krč, ki je stvaren problem gospodarstva.

»Neučinkovito pravosodje pri ljudeh krepi občutek, da se ne morejo zanesti na pravočasne in pravične odločitve, nedokončana tranzicija pa je v veliki meri omogočila mnoge nelegalne in etično sporne posle« (str. 5). Neučinkovito pravosodje in nedelujoča pravna država sta stalna motiva žurnalistike. Prav tako motiv nedokončane tranzicije, ki je teleološki motiv. Vzrok naših težav je, da še nismo prispeli v kapitalizem, ampak smo obtičali na pol poti med socializmom in kapitalizmom, v tranziciji, kar omogoča neetične in sporne prakse. Nedokončana tranzicija je v bistvu tautologija. Tranzicija je popularen pojem v postsocialističnih državah, ki normalizira etično sporne procese. »Kar v zahodni Evropi velja za *grožnja* »civilizaciji«, v državah, ki jih je očarala »tranzicija«, opevajo kot *vzpon* k civilizaciji« (Močnik 2003, 88).

»Odsotnost socialnega dialoga ogroža temeljne pridobitve socialne države, zaradi neravnovesja med objektivno različnimi interesi kapitala in dela pa ljudje vsak dan manj verjamejo, da je mogoče skupaj poiskati rešitev za izhod iz sedanjega težkega položaja« (str. 7). Ta sestavek je zanimiv, ker vpeljuje razredni boj, ki je teoretski koncept, kar se pokaže, ko mu program podeli status objektivnosti. Problem tudi razlaga samega sebe – prav zato, ker so interesi kapitala in dela različni, rešitev ne more biti skupna. Hkrati pa je v ozadju sestavka tudi keynesianski okvir. Ker so interesi kapitala in dela v neravnovesju, dogovor ni mogoč, kar implicira, da bi bilo v stanju ravnovesja to mogoče. Stanje ravnovesja pa bi bilo ravno korporativistično dogovarjanje keynesianske države blaginje, ki privede do kompromisa.

»Pokojninski in zdravstveni sistem grozita, da bo zaradi njiju eksplodiral državni proračun, aktivna generacija pa izgublja vero v varno življenje in zasluženno brezskrbno starost« (str. 7). Program ustvarja mračno in strašljivo sliko države. Slabo stanje v državi zahteva ukrepe, nam grozi, odsotnost dialoga nas ogroža, oboleli pa smo tudi za mrzlico. »Referendumska mrzlica preprečuje delovanje ustavno zapisane parlamentarne demokracije in na plečih državljanov uvaja referendumsko demokracijo, ki odločevalcem preprečuje, da bi prevzemali odgovornost za vedno težje odločitve« (str. 7). Referendumska mrzlica konotira nekakšno bolezen. Zakaj bi pojmovali referendume kot ovire demokraciji, če so instrument, ki omogoča neposredno participacijo ljudstva v politiki? Zakaj predpostavljajo, da državljani doživljajo referendume samo kot breme? In kaj naj si mislimo o tem, da preprečujejo delovanje ustavne demokracije, če pa je pravica do referendumov omogočena z ustavo? Vtis, ki ga sestavek pusti, je prej ta, da referendumski motijo vladajoče, ker so preveč demokratični.

Po analizi trenutnega stanja sledi predstavitev ukrepov »Kaj bomo storili?«. Preden pa program razkrije ukrepe, še enkrat zapade v apologetski diskurz, kjer odsotnost konkretnosti opravičuje s pomanjkanjem časa. Pomanjkljivosti pa naj bi zopet kompenzirali odprtost in pripravljenost na sodelovanje. Obrazložijo, da je od odločitve Zorana Jankovića, da sodeluje na volitvah, do »zaključka redakcije te knjižice, minilo **deset dni**« (str. 7, poudarek v originalu). Zato je nastala le »knjižica«, ampak v teh desetih dneh se je dogajala frenetična intelektualna aktivnost. »V tem obdobju so se nam s konkretnimi vsebinskimi predlogi in sistemskimi izboljšavami, z velikimi idejami in majhnimi rešitvami, pridružili številni državljani in državljanke, strokovnjaki in uradniki, akademiki in študentje, podjetniki in iskalci zaposlitev, mladi in stari, z mest in podeželja, z vseh koncev Slovenije« (str. 7). Program na tem mestu tudi povabi k nadaljnjemu sooblikovanju vsebine in napoti na spletno stran stranke.

Predstavljene ukrepe zaznamuje skromnost, zato je na robu strani opomba, da so bili ukrepi izbrani iz gradiva z več kot 400 stranmi.

5.2 Konkurenčno gospodarstvo

»Davčne spodbude novim podjetjem in investicijam, ki ustvarjajo nova delovna mesta, ter prijaznejši pogoji za vse investitorje« (str. 7). Manjši davki, ki imajo za posledico več delovnih mest, so argument neoliberalnega toposa, katerega težava je v tem, da ni nobene nujnosti, da podjetnik uporabi presežek za razširitev produkcije in poslovanja, in ne za kaj drugega. Prijaznejši pogoji za investitorje lahko pomenijo marsikaj v razponu od zmanjšanja birokratskih pogojev do brezpravne in cenene delovne sile. Zgleda, da gre za prvo omenjeni način, ki tvori naslednji ukrep. »Poenostavitev administrativnih postopkov in gospodarske zakonodaje« (str. 7).

»Boljše korporativno upravljanje podjetij v državni lasti« (str. 7). V korporativizmu lahko zaznamo keynesianstvo, kjer dogovor med vlado, delodajalci in zaposlenimi privede do kompromisa pri delitvi dobička. Korporativizem lahko uporabimo tudi za distanciranje od enostranskega *top-down* upravljanja podjetij.

Kot cilj mandata program navaja: »Doseči nov razvojni zagon s pospeševanjem gospodarske in podjetniške aktivnosti, s podporo in ob sodelovanju managerjev, z nacionalnimi investicijami in javnimi deli« (str. 7) Tu spet zaznamo keynesianski način

reševanja kriz s fiskalnimi spodbudami, namesto z monetarno politiko¹³. Seveda se moramo ob tem opomniti, da ne vodimo lastne monetarne politike, ki je prepuščena ECB v Frankfurtu.

5.3 Racionalnejša državna in javna uprava

»Določitev strateškega premoženja države in kakovostno upravljanje z njim, nadziranje poslovanja« (str. 7). V stranki ne poskušajo ustvarjati vtisa, da si prizadevajo za čim manj vmešavanja politike v gospodarstvo, a vmešavanje mora biti strokovno ter neodvisno od izvršilne oblasti. Zagovarjajo pa tudi krčenje javne porabe. »Rekonstrukcija vlade z največ enajst ministrstvi« (str. 7). »Ukinitvev tistih agencij, direktoratsv, uradov in komisij, ki so le podaljšana roka izvršilne oblasti in odprava birokratskih blokad ter poenostavitvev birokratskih postopkov« (str. 7). Program poskuša poudariti, da ne bodo prestrukturirali javnega sektorja s pomočjo odpuščanj. »Z reorganizacijo in upokojitvami postopno zniževati število zaposlenih v javni upravi za 2% letno« (str. 7).

5.4 Stabilizacija javnofinančnih trendov

»Odprava kreditnega krča s kreditiranjem podjetij, ki imajo kupce za svoje izdelke in storitve« (str. 7). Tu je prvič omenjen kreditni krč, ki je realen problem našega gospodarstva. Napovedujejo tudi privatizacijo, ne vemo pa po kakšnem kriteriju. »Selektivna odprodaja dela državnega premoženja« (str. 7) Problem prevelike javne porabe se vedno znova poudarja. »Z izvedbo ustreznih strukturnih reform – pokojninske, zdravstvene in reforme socialnih transferjev – znižati primanjkljaj javnih financ pod 3%«.

5.5 Obnova socialnega dialoga in povrnitev zaupanja v socialni sistem

Tu program navaja ponovitev zgornje napovedi o reformah javnega sektorja, kjer reformo socialnih transferjev nadomesti sprememba delovno pravne zakonodaje. Tako se prikaže

¹³ Naj navedem nekaj pomislekov o keynesianskem reševanju krize v Sloveniji. Vprašanje je, koliko ljudi bi lahko zaposlila javna dela, če upoštevamo avtomatizacijo proizvodnje (predvsem gradbeništva) od časa New Deala do danes. Če se majhna država odloči za masovne projekte takšnega tipa, lahko hitro pride do *spill-over* učinka – množico strojev, potrebnih za takšna dela mora nakupiti v tujini, kar pomaga tujim gospodarstvom in obremeni domačega. Marksistično orientirani avtorji pa opozarjajo, da je vzrok krize padec profitne mere, keynesianski ukrepi pa z državno intervencijo konkurirajo zasebnikom in tako nižajo njihovo profitno mero (Brenner 2009, Carchedi 2011).

sovpadanje ukrepanja v socialni politiki in gospodarski politiki stabilizacije: »Za izvedbo nujno potrebnih družbenih sprememb – delovno pravna zakonodaja, pokojninska in zdravstvena reforma – okrepiti model socialnega dialoga, solidarnost in pravičnost« (str. 8). Naslednji ukrep dopolnjuje prvega, ko razloži, da reforme vsebujejo racionalizacijo porabe in večjo doslednost pri pobiranju prispevkov. »Zagotavljanje primerne oskrbe v javnem zdravstvu z zajemom plačevanja prispevkov vseh udeležencev, racionalno porabo sredstev in učinkovitim poslovanjem« (str. 8). Tudi naslednji ukrep lahko smatramo za ponovitev prejšnjega. »Uvedba ukrepov za dosledno izpolnjevanje zakonskih in pogodbenih obveznosti delodajalcev, vključno z izplačilom plač in prispevkov zaposlenim ter obveznosti do podizvajalcev« (str. 8). Umevanje reform za »nujno potrebne« je del samoumevnosti podlage, na kateri je program nastal¹⁴.

5.6 Slovenski ustvarjalni preboji

Pod tem ambicioznim naslovom so zbrani ukrepi za krepitev ustvarjalnosti. Samoumevno je, da nas bo ustvarjalnost potegnila iz krize. S tem namenom nameravajo »z ustrežno štipendijsko politiko zagotoviti dostopnost do znanja, ne glede na socialni položaj ali okolje, iz katerega študentka ali študent prihaja« (str. 9). »Ohraniti in krepiti strokovnost univerz, visoke strokovne šole pa v sodelovanju z gospodarstvom iz okolja povezovati v regijska visokošolska središča« (str. 9). »Spodbujati ustvarjalne industrije (oblikovanje, arhitekturo, knjižno in glasbeno založništvo) kot propulzivno gospodarsko panogo« (str. 9). Tu program ustvari zanimivo kategorijo »ustvarjalne industrije«, kjer se poleg dejavnosti z visoko dodano vrednostjo, nahajata tudi knjižno in glasbeno založništvo. Program tudi zatrdi, da cilji niso zgolj ekonomske narave, ampak tudi večanje ugleda. »Razvijati turizem kot strateški sektor slovenskega gospodarstva in kot pomemben dejavnik mednarodnega ugleda Slovenije« (str. 9). Program ne pozabi omeniti kulturnike in športnike in njihovega potencialnega prispevka. »Z vrhunskimi kulturnimi in športnimi dosežki ponesti sloves Slovenije v svet« (str. 9).

Sledi opredelitev dvanajstih ključnih projektov 2012 – 15, ki naj bi Slovenijo ponesli med petnajst najbolj razvitih držav na svetu.

¹⁴ Čeprav se potencialno nesprejetje pokojninske in zdravstvene reforme v medijih prikazuje kot nacionalno katastrofo, stroka pri tem vprašanju vseeno ni povsem enotna. Jože Mencinger meni, da je črna slika Slovenije in javnih financ povsem odveč. Trdi, da je položaj sicer potrebno izboljšati, a prenažno ukrepanje bi lahko prineslo več škode kot koristi. Tudi dr. Šušteršič je izrazil mnenje, da je v primerjavi s tem, kar je že bilo storjeno, pokojninska reforma finančno razmeroma nepomembna. Bernard Brščič pa ugotavlja, da bi bili kratkoročni učinki reforme tako šibki, da ne bi razrešili naših finančnih težav (Finance 2011, 5. maj)

- 1) Učinkovita in odgovorna vlada z največ enajst ministri.
- 2) Učinkovit in visoko motiviran javni sektor.
- 3) Posodobitev Slovenskih železnic, izgradnja tretjega pomola Luke Koper, drugega tira in tretje razvojne osi.
- 4) Državni fond najemnih stanovanj za javne izobražence.
- 5) Vlaganja v kakovostna delovna mesta z visoko dodano vrednostjo.
- 6) Sistematična soudeležba zaposlenih pri upravljanju in delitvi dobička.
- 7) Podjetniške spodbude in olajšave za razvojne investicije z dodano vrednostjo.
- 8) Najmanj 25% energije iz obnovljivih virov.
- 9) Pokojninska in zdravstvena reforma.
- 10) Gradnja domov za starejše občane v regijah, kjer jih primanjkuje.
- 11) Omejiti referendum le na pomembna vprašanja.
- 12) Pospeševanje pridelave zdrave hrane in lokalne samooskrbe.

Med naštetimi ukrepi najdemo mešanico floskul o učinkovitosti, odgovornosti in motiviranosti, pa tudi radikalne in konkretnije predloge. Najbolj izstopa projekt sistematične soudeležbe zaposlenih ne samo pri delitvi dobička, ampak tudi pri upravljanju, kar nakazuje na nekakšno samoupravljanje oziroma kooperativni tip gospodarjenja.

Pisci programa eksplicitno sprejemajo keynesianski pristop k reševanju krize. Poudarijo, da se današnja kriza po resnosti lahko primerja s krizo tridesetih let prejšnjega stoletja, zato morajo biti ukrepi podobni ukrepom Rooseveltovega New Deala, ki bi bili prilagojeni za 21. stoletje. Slovenski New Deal bi poimenovali Nova dela, simboliziral pa bi ga projekt gradnje novega tira železnice. »Slovenskemu »new dealu« v tem programu rečemo **NOVA DELA**« (str. 12, poudarek v originalu). To pa bo simboliziralo tudi tri ključne usmeritve Slovenije: razvojno soglasna Slovenija, dobro povezana Slovenija, modro zelena Slovenija.

Tako program zaključuje s temo povezovanja in vključevanja, s katero se je tudi začel. Poudarja, da je za tako velike investicije, ki so našete zgoraj, potrebno »nacionalno soglasje« (str. 12). »Novi tiri bodo simbol tega, da znamo državljani in državljanke prepoznati nacionalne razvojne prioritete in se jih tudi uspešno lotiti« (str. 12). Železnica je lahko simbol povezovanja, kajti »ravno prav smo veliki, da smo lahko drug pri drugem v dobri uri« (str. 12). Ta projekt ima tudi svojo ekološko dimenzijo (od to »modro zelena Slovenija«), saj omogoča ohraniti naravno okolje »v vsej njegovi lepoti« (str. 12).

Še en slogan, ki povzema program je tudi »iz krize s 3-Z«, kjer Z pomeni zdravje, zeleno in znanje. Zdrava Slovenija pomeni vsem dostopno javno zdravstvo, razvito

farmacevtsko industrijo in zdraviliški turizem. Zelena Slovenija pomeni spodbujanje energetske varčnih investicij in delovnih mest, izrabo gozdnih virov kot industrijo in energent in promoviranje Slovenije kot »zelene dežele«. Slovenija znanja pomeni enakopraven dostop do znanja, investicije v informacijsko tehnologijo. Z pa je tudi začetnica Zorana Jankovića, ki močno zaznamuje program na vizualni ravni.

Za konec program bralca še enkrat poziva: »Pridruži se še ti!« (str. 14) in poudari, da se ne sme preveč osredotočati na vsebino, kajti »našli boste mnogo stičnih točk« (str. 14) z drugimi strankami. Ključna za pisce pa je temeljna razlika, »razlika v stopnji zaupanja v predlagatelje: **kdo bo znal in predvsem zmogel obljubljeni tudi uresničiti?**« (str. 14, poudarki v originalu). Njihove obljube temeljijo na dosedanem delu, izkušnjah in dosežkih, pa tudi karizmi vodje, ki je znan po tem, da izhaja iz »že dokazanih dobrih praks« (str. 14). Za konec program, ki ga ves čas zaznamujejo poskusi čim širše inkluzivnosti, doda le-tej tudi religijsko dimenzijo, ne pozabi pa tudi na ateiste. »Ne glede na to, od kod prihaja, kaj je po poklicu in v katerega boga veruje (ali ne)« (str. 14). Program se konča z geslom »za dobro Slovenije« (str. 14) in podpisom Zorana Jankovića, kjer vodja programu doda lasten pečat.

5.7 Povzetek

Program začne z realsocialistično noto o delu, ki mu pripadata »čast in oblast«, delu, ki je veliko več kot zgolj mišična ali umska aktivnost, ampak vsebuje tudi čustva in najboljše ideje, delu kot generičnem bistvu človeka, ki ga je potrebno spoštovati. Delo zaseda najvišje mesto na lestvici vrednot in v stranki vsi živijo od dela.

Nato program nagovori naslovnike na čim bolj inkluziven način, kar ima za posledico tudi nejasnosti. Naslovnika poskuša tekst nekako vsrkati, tako da izenačuje pošiljatelja in naslovnika, hkrati pa poskuša poudariti, da je identiteta državljanov in državljanek Slovenije mnogo širša od Slovenije, kajti prepoznavajo se tudi kot državljani sveta. Vse to pa naj bi vključevalo in hkrati presegalo tudi ideološke delitve, kot so »gor in dol«, »staroselci in prišleki«, »od tu in od tam«. Tako se v stranki zavzemajo za multikulturalnost, sožitje in strpnost ter popolno enakopravnost.

Program je implicitno strukturiran okoli figure karizmatičnega voditelja, ki je tudi nosilec liste in mešanega etničnega porekla. Menim, da lahko tu iščemo vzrok za distanciranje od Balkana, inkluzivnost in poudarjanje, da gre pri Sloveniji za evropsko državo. Izognejo pa se tudi vtisu, da gre zgolj za zasledovanje modelov drugih evropskih držav, kajti Slovenija bo

»edinstvena« evropska država. Nadaljnjo potrditev, da pisci programa pričakujejo, da bomo v programu videli predvsem vodilno figuro, ali pa vsaj projekcijo njenih domnevnih lastnosti na celotno stranko, najdemo, ko poskušajo začrtati ločnico med njimi in drugimi strankami in se vprašajo, kdo bo znal obljubljeni tudi uresničiti. Opomnijo nas, da izhajajo iz »že dokazanih dobrih praks«. Pisci programa domnevajo, da je vodja stranke percepiran kot uspešen menedžer in človek dejanj, hkrati pa se trudijo okoli ovinkov povedati, da je državljan sveta in ne gre za nikakršno balkanizacijo politike, na kar bi lahko sklepali ob njegovem etničnem poreklu.

Pisci lasten program strnejo v tri točke: delo, dialog in država. Vsakemu naslovniku pripadajo tri vloge. Posameznika definira delo, državljanu pripada dialog, volilcu pa država. Takšna trodelna ideologija rahlo sovпада z delitvijo na privatno, civilno in politično sfero.

Program pa je tudi neke vrste apologija, ki poskuša odsotnost jasno profiliranih strategij nadomestiti s povabili in obljubam o sodelovanju. Kar manjka pri konkretnosti, se poskuša nadoknaditi z naštevanjem vseh družbenih skupin, ki so že, ali pa še bodo, sodelovale pri oblikovanju programa (državljanji, državljanke, akademiki, podjetniki, študentje, iskalci zaposlitev, stari, mladi, meščani in podeželani). Ob taki pestrosti bi lahko pričakovali nekakšen družbeni kompromis, ki bo ustrezal vsem, saj je prek spleta k sodelovanju povabljen slehernik.

Ko program navede svoja ideološka izhodišča (»V kaj verjamemo«), navrže nekaj liberalnih vrednot, nato pa servira floskulo o posamezniku, ki čaka na svojo priložnost, da lahko razkrije svoje sposobnosti in tako uresniči svoje sanje. Takoj za tem poudari, da je solidarnost pomembna in predstavi stranko kot zaščitnico vseh nemočnih, ki se ji lahko pridružijo, če si le »prizadevajo za iste cilje«.

Pri oceni stanja v gospodarstvu izhajajo iz BDP-ja, ki je v katastrofalnem stanju, saj ne omogoča »uresničitve niti osnovnih standardov«. Gospodarsko stanje Slovenije je v celotnem programu prikazano kot negativna, pesimistična podoba. Pri tem se rabi glagole kot so blokirati, groziti, zahtevati in metafore kot so »gospodarstvo se ne more izviti iz stanja«, »gospodarstvo je ujeto v finančni krč«, proračun bo »eksploziviral«, »referendumska mrzlica« pa »ogroža« parlamentarno demokracijo.

Gospodarska politika je koncipirana prek pojma ravnovesja oziroma neravnovesja kapitala in dela, kar daje programu korporativističen, keynesianski okvir, kar pisci programa izrazijo tudi eksplicitno, ko ukrepe poimenujejo slovenski *new deal* – Nova dela. Vmešavanje države v gospodarstvo je sprejemljivo, če je le strokovno. Krčenje javne porabe je tudi

sprejemljivo, če gre pri tem za poenostavljanje birokratskih postopkov in ne za odpuščanja. Privatizacija je legitimna, če bo opravljena selektivno.

Program pripiše pomembno vlogo ustvarjalnosti, ki jo je potrebno spodbuditi. V keynesianskem okviru pa ustvarjalnost ni zgolj lastnost posameznika, ki jo je treba osvoboditi birokratskih in davčnih spon, ampak je tudi družbeno pogojena. To program prepozna in najavlja ohranitev šolstva, dostopnega vsem, ne glede na socialni položaj. Med »ustvarjalne industrije« pa uvršča tudi glasbeno in knjižno založništvo. Med naštetimi ključnimi ukrepi za razvoj Slovenije izstopa iz kopice floskul in keynesianskih spodbud sistematična soudeležba zaposlenih pri upravljanju podjetja.

Če poskušamo diskurzivno ozadje programa strniti, bi lahko zapisali, da je gospodarstvo Slovenije v katastrofalnem stanju, ki zahteva posredovanje izkušenega in preizkušenega vodstva, ki je hkrati ekspertno in odprto za vse državljane. Ne smemo pa misliti, da bi pri tem lahko šlo za balkanizacijo Slovenije, prav tako pa ne gre za slepo sledenje Evropi. Gre za reševanje krize na newdealovski, keynesianski način, ki bo z uvedbo korporativizma dal več besede delavcem pri upravljanju države, kar je ideja, ki nam ni tuja iz časov prejšnje države. Ne smemo pozabiti, da je celoten tekst prežet z osebnim pečatom karizme strankinega leaderja, kar daje programu paternalističen, če ne kar mesijanski podton.

6 ANALIZA PROGRAMA STRANKE ENAKIH MOŽNOSTI

Program nosi naslov *Program za parlamentarne volitve* in je dostopen prek spleta na <http://www.sem-si.si/program.html>¹⁵ (20. november 2012).

6.1 Program

»**Vzemimo demokracijo v svoje roke!**« (poudarek v originalu). Odločni slogan, ki odpira program, lahko beremo na dva načina. Bodisi kot predruženje demokracije same, ali pa kot vrnitev demokraciji ljudem, ki jim je bila odtujena.

Program nadaljuje s filozofsko mislijo, da predstave možnega boljšega nosijo s seboj tudi dolžnost udejanjanja tega boljšega. »Mogoče je misliti boljši svet za vse; ker ga je mogoče misliti, smo ga dolžni tudi ustvarjati«. Prizadevajo si za politizacijo civilne družbe in državljanov: »Želimo aktivirati državljanke in državljane ter civilno družbo v politično in

¹⁵ Ker se program v celoti nahaja zgolj na eni spletni strani, pri citiranju ne navajam strani.

ustvarjalno življenje«. Politično pa je opredeljeno z vzajemnostjo in empatijo. »Lastna svoboda je svoboda drugih, lastne pravice so pravice drugih in lastna odgovornost je odgovornost drugih«.

V stranki poudarjajo, da se združujejo z namenom »politične participacije in aktivne borbe« za prijaznejše in pravičnejše razmere življenja. Borba konotira konflikt.

Z idejo odprte družbe program preseže nagovarjanje državljanov in za objekt privzame širšo družbo: »Pri tem nas vodijo načela zavzemanja za odprto družbo, ki temelji na doslednem spoštovanju temeljnih človekovih pravic, državljanskih svoboščin, družbeni solidarnosti in možnosti participacije vseh državljanov in državljanek ter drugih prebivalcev«. Odprte družbe program ne definira.

Program kot temeljne usmeritve navaja konkretne dejavnosti, ki bodo vodile k **»odpravljanju revščine, nepravične socialno-ekonomske odvisnosti, nemogočih in neenakih ter diskriminatornih pogojev za normalno in kvalitetno delo ter neodvisno življenje vseh prebivalcev** ter zaščito ranljivejših socialnih skupin« (poudarek v originalu)

Program nato še enkrat navede, da je namenjen vsem prebivalcem Slovenije, ko definira državo kot »priložnost in življenjski prostor za vse prebivalce Republike Slovenije«. Trajnostni razvoj naj bi temeljil na medgeneracijski solidarnosti, kar je zanimiva distinkcija od žargona dominantne ekonomije, ki nas prepričuje, da ravno ta solidarnost, katere najbolj konkreten izraz je pokojninski sistem, ogroža razvoj. Obenem pa navajajo tudi liberalno krilatico o »svobodnem inovativnem gospodarstvu«. Program nam na tej stopnji še ne nudi načina, kako vse naštetost misliti skupaj.

Pisci programa izrazijo tudi kritiko Evropske Unije. Očitajo ji gojenje nezaupanja do njenih institucij, saj namesto, da bi uvajala spoštovanje človekovih pravic na nadnacionalni ravni, nalaga to odgovornost nacionalnim vladam.

6.2 Manifest nove ekonomije

V uvodnem delu manifesta v stranki izpostavljajo kontinuiteto med starim, roparskim, vojaškim, po potrebi v religijo preoblečenim spopadanjem za dobrine in današnjim, s finančnimi instrumenti in ekonomskimi ustanovami (Svetovna Banka, MDS, STO, korporacije, investicijske banke...)podprtim kolonializmom, kjer namesto orožja nastopajo »ekonomski mehanizmi«. Dejansko pa ekonomske elite že od nekdaj nastopajo s silo in si tako prisvajajo nadzor nad dobrinami in dostop do cenene delovne sile. Menim, da je

definicija ekonomskih mehanizmov kot orožja (neo)kolonializma na mestu. Saj prav beseda mehanizem nosi s seboj ideje o zakonih in predvidljivih izidih ter omogoča gospostvo tistega ekonomskega diskurza, kjer se kompleksnost ekonomskih procesov, in s tem nepredvidljivost učinkov, reducira na nekaj zakonitosti, ki se jih lahko predpiše nacionalnim gospodarstvom. Mehanizmi so v nadaljevanju tudi naštetih: privatizacija, komercializacija dobrin in javnih storitev, borzne špekulacije in nereguliran finančni sistem. Če program na tem mestu proizvede nek presežek, pa nato zapade v redukcijo in psihologizacijo, ko opredeli »neizmeren človeški pohlep« kot ozadje vseh prej naštetih »mehanizmov«. S tem zanemarijo sistemske vidike neskončne akumulacije in iskanja nadpovprečnih profitov, ki vodijo v protislovja in krize kapitalizma.

Kriza je v nadaljevanju opredeljena kot »kriza izjemnih razsežnosti«. Ni samo ekonomska, ampak tudi ekološka in družbena (politična in socialna), ki grozi »z ekološko katastrofo planetarnih razsežnosti« in z »razpadom družbenih skupnosti«. Kako naj beremo ločitev družbenega od ekonomskega, ki je sprejemanje ločevanja gospodarstva in države neoliberalnega diskurza? Rešitev iz krize pa je zastavljena bolj radikalno. Predlagajo, da se »posvetimo temeljiti preobrazbi ekonomskega sistema«, hkrati pa bo potrebno tudi »bistveno spremeniti naš pogled na celotno ekonomsko področje«. Na vprašanje, ali gre predvsem za krizo vrednot ali krizo sistema, pisci programa odgovarjajo, da gre za oboje.

Kako torej do tega cilja? Program ugotavlja, da se je potrebno znebiti »brezplodnih ideologij« (kapitalizem, socializem, komunizem, liberalizem itd.) in jih nadomestiti s tistim, kar služi kot cilj »vsem ljudem po svetu«. Blaginja, primerno okolje za bivanje in mir so torej po definiciji stranke kulturno univerzalni cilji, ki lahko nadomestijo izmisleke, ideologije. Potrebno je torej uskladiti ekonomske cilje z ekološkimi in etičnimi, kar da programu geslo 3E – celostni pristop. Program nadalje v radikalnem zasuku dominantnih ekonomskih dogem ugotavlja, da sta konkurenčnost (»tekmovanje in konflikt«), zasebni interes (»pohlep in sebičnost«) in trajna rast proizvodnje prej vzroki za krizo kot pa »obljuba izhoda iz nje«. Namesto tega predlagajo družbeno solidarnost in pravičnost, »resnično sodelovanje in medsebojno delitev« kot nove principe, iz katerih oblikujejo pet sklopov potrebnih sprememb: redefinicija lastnine, raznolike oblike menjave dobrin, demokratizacija podjetij in ekonomskih institucij, drugačen odnos do dela in prenova ekonomske politike.

Redefinicijo lastnine v stranki vidijo najprej kot uravnoteževanje treh vrst lastnine, definiranih v rimskem pravu, zasebne, javne in skupne. Konkretno to pomeni zaustavitev procesa privatizacije in vrnitev čim več dobrin in storitev pod »okrilje družbene skupnosti«, ki je bodisi državna bodisi lokalna. Naslednji korak bi bil uvedba nove kategorije lastnine –

skupne dobrine človeštva. Pri uvedbi te lastnine program uide prek meja nacionalne države in za hip postane program globalnih sprememb, kajti to novo vrste lastnine bi morala ščititi globalna skupnost (morda posebna agencija OZN), ki nalaga posameznim državam odgovornost upravljanja s temi dobrinami. Na tem mestu vznikne vprašanje, ali so globalne spremembe nujen korelat radikalnim spremembam na nacionalni ravni in kakšne so možnosti razvoja radikalno drugačnih avtarkičnih gospodarstev. Skupne dobrine so naravne in družbene in obsegajo naslednje stvari: vodo v vseh oblikah, prehranske pridelke, obdelovalno zemljo, atmosfero, gozdove, pašnike, mokrišča, biotsko raznovrstnost, rudna bogastva, obnovljivi in neobnovljivi energetski viri, genska struktura vseh živih bitij, znanje, jeziki, arhitektura in umetnostna dediščina človeštva, transportna in informacijska infrastruktura. Vse te dobrine bi lahko posamezne države uporabljale po priporočilih posebne agencije OZN, ki priporoči količino za uporabo, »ne da bi pri tem ogrozili planetarno ravnovesje«. Gre torej za nekakšen centralno planski organ, ki »priporoči najboljše in najvarnejše načine izkoriščanja skupnih dobrin in skrbi za koordinacijo medsebojne delitve teh dobrin med državami«, kar je, po njihovem mnenju, pogoj za odpravo revščine in vojn.

Tudi pri oceni pomembnosti trga stranka nasprotuje uveljavljeni dogmi o učinkovitosti. Prepustiti trgu skrb za optimalno alokacijo resursov je »neresno in nevarno, če ne kar utopično«. Zanikajo, da je trg neodvisen mehanizem ponudbe in povpraševanja, temveč je celota odnosov med subjekti na trgu, kjer prevladujejo »močni in brutalni igralci«, korporacije, finančne ustanove in vplivne skupine. Trg je torej prostor nasilja, ne pravičnosti. Zato je poleg tržne menjave potrebno sprejeti še druge načine menjave dobrin. Ukrep, ki uvaja nove načine prerazdelitve dobrin, je zgolj ponovitev redefinicije lastnine – namreč, dobrine in storitve, ključne za zadovoljevanje osnovnih potreb človeka, naj bodo izvzete iz trga in koordinirane s strani OZN. Planski organi oziroma agencije za alokacijo resursov, pa bi lahko koordinirali dobrine tudi znotraj držav. Tako bi, npr. v Sloveniji takšna agencija beležila presežke kruha, ki bi vsakodnevno ostal neprodan na policah trgovin in jih usmerjala do revnejših prebivalcev, ki bi ga dobili zastonj ali pa za zelo nizko ceno.

Program nato navede še nekaj predlogov za netržno delitev dobrin na lokalni ravni. Opravljanje storitev se lahko izmenjuje prek časovne banke, kjer se vsaka ura dela, opravljenega v korist drugega, beleži kot dodatek na posameznikovi bilanci, ura dela, opravljena v posameznikovo korist, pa je iz nje odvzeta. Predlagajo tudi souporabo lastnine, kjer si po vzoru knjižnice ljudje delijo še druge predmete, ki jih ne uporabljajo vsakodnevno (npr. kolesa in orodje).

Pri razmišljanju o demokratizaciji dela v stranki prepoznavajo navidezno timskost in horizontalnost, ki obstaja le v besedah, kajti struktura podjetij ostaja »strogo hierarhična in nedemokratična«. Iz tega pa ne sledi enostavna, samoupravljalna demokratizacija podjetij, kjer so delavci tudi lastniki. Ker so podjetja in finančne institucije »nosilci materialnega razvoja skupnosti, morajo biti v njih zastopani interesi celotne skupnosti«. Tako v lastniški kot v nadzorni funkciji potrebujemo zastopstvo naslednjih skupin: skupnosti, nevladnih organizacij, zaposlenih in upokojencev. Lastniški deleži teh skupin, bi morali biti neprenosljivi, medtem ko bi delež preostalih, zasebnih lastnikov, znašal največ 50%. S takšnimi ukrepi bi zagotovili odločanje v korist skupnosti, preprečevali uničevanje okolja in izkoriščanje delovne sile, »pravičnejšo porazdelitev presežne vrednosti«.

Očitno je takšna struktura mišljena za velika podjetja in finančne ustanove, ki so »hrbtenica ekonomskega življenja«. Kljub omenjanju presežne vrednosti in izkoriščanja pa program ne teži k odpravi kapitalizma, ampak k nekakšnemu razrednemu kompromisu. Morda bi celo lahko trdili, da je spregledal dejstvo, da za Marxa presežna vrednost pomeni izkoriščanje in tako v njegovi teoriji ne moreta hkrati obstajati preprečevanje izkoriščanja in pravičnejša porazdelitev presežne vrednosti. Če izkoriščanja ni, presežna vrednost v celoti pripada ustvarjalcem vrednosti. Program skuša doseči nekakšno srednjo pot, razredni kompromis (50 – 50), kjer hkrati obstajata družbena odgovornost, ki zasleduje potrebe namesto profita ter kapital, ki v svojem partenogenetskem solipsizmu (Žižek 2010) zasleduje akumulacijo brez konca. Wallerstein meni, da je že uresničevanje zahtev po internalizaciji stroškov in rast mezd (»pravičnejša porazdelitev presežne vrednosti«) lahko usodno za nadaljnji razvoj kapitalizma (Wallerstein 2006).

Program nato izpostavi potrebo po novem premisleku o delu. Veliko dela, ki se opravi v družbi, lahko imenujemo »nevidno delo«, ali »ekonomija gospodinjestev in lokalnih skupnosti«. V to kategorijo sodi različno prostovoljno delo, vzgoja otrok, urejanje vrtov – vse, kar predstavlja korist za celotno skupnost. Vsa ta dela, ki so neplačana, so nujno potrebna, da lahko »tisti, ki delajo v podjetjih in državnih ustanovah, svoje delo nemoteno opravljajo«. Ker je delo nevidne ekonomije težko ovrednotiti in ker skoraj vsakdo na tem planetu vsaj malo prispeva vsaj majhen delež k nevidni ekonomiji, stranka predlaga uvedbo univerzalnega temeljnega dohodka (UTD). Medtem ko večina radikalnih levičarskih ekonomistov zagovarja bodisi UTD bodisi politiko polne zaposlitve ob skrajševanju delovnega časa (Husson 2012), se v stranki odločijo za oboje. Predlagajo skrajšanje delovnega časa na 4, 5 ali 6 ur dnevno, kar bi omogočilo zaposlovanje večjega števila ljudi, hkrati pa bi se del dohodka zaposlenim izplačevala neposredno država, namesto izplačevanja socialne podpore. Hkrati pa bi uvajali

tudi keyensianske ukrepe javnega zaposlovanja z mrežo javnih del, ki vključujejo osebno asistenco, asistenco starejšim in hendikepiranim, čistilne akcije ipd. in bi predstavljala dodaten vir zaslužka težje zaposljivim, poleg UTD-ja.

Poleg določitve najnižjih dohodkov v stranki predlagajo tudi določitev najvišjih, še zlasti na področjih, ki » bodisi delajo za državljane bodisi uporabljajo, četudi posredno, javno infrastrukturo«.

Program obžaluje izgubo nadzora nad monetarno politiko, ki je posledica vstopa v evrsko območje in označuje monetarno politiko, ki se dogaja brez nadzora državljanov in jo vodijo zgolj ekonomski strokovnjaki, kot »destruktivno«.

Zagovarja progresivno obdavčitev, davek pa naj plačujejo tudi borzni špekulanti. Na globalni ravni poziva k uvedbi Tobinovega davka na vse čezmejne kapitalske in valutne transakcije. Predlaga pa tudi spremembo zavesti ljudi na planetu: »Z uvedbo bolj socialno tenkočutne družbe se bo tudi na globalni ravni zmanjšala potreba po megalomanskih vojaških izdatkih, ki uničujejo socialne storitve držav«. Morda lahko ta predlog beremo kot posledico prej naštetih gospodarskih in socialnih ukrepov, torej na bolj materialističen način, in ne kot puhlico o prihodu boljšega sveta in spremembah zavesti. . Poleg tega lahko opozorim, da izdatki za vojsko, čeprav izgledajo kot megalomanska pretiravanja, v razvitejših državah opravljajo fiskalno vlogo zaposlovanja in državnega subvencioniranja visoko tehnoloških panog, kjer so raziskave drage in zatorej socializirane prek javnega denarja, uporabni rezultati pa so privatizirani v zasebnem sektorju (Chomsky 2002).

Program poziva k reguliranju finančnega sistema in predlaga uvedbo mikrokreditov. »Tudi pri nas bi lahko razmislili o tako imenovanem sistemu mikrokreditiranja, ki se je doslej uveljavil v manj razvitih državah. Naše banke preprosto ignorirajo manjše vsote kreditov po nizkih obrestnih merah za revnejši del prebivalstva, kar bi lahko znatno izboljšalo njihova življenja«. Problem, zastavljen v tej trditvi, je realen, medtem ko rešitev, mikrokrediti še zdaleč niso nesporen korak k izboljševanju. Bateman in Chang navajata, da politika mikrokreditiranja pretvarja problem odpravljanja revščine v komercialni problem, kar rezultira v eroziji zaupanja in solidarnostnih vezi v skupnosti. Mikrofinanciranje mnogi ekonomisti pozdravljajo kot dejavnost brez ideologije, kjer gre izključno za pomoč revnim. Vseeno pa se ta dejavnost sklada z načeli neoliberalizma: zaznamo lahko potrebo, da se vsa gospodarska iniciativa izvaja prek individualnih, privatnih kanalov; potrebo po izogibanju vsakršnemu načrtovanju in vplivanju na trge in potrebo, da se zagotovi, da privatni sektor nadzira čim več institucij. Še eno značilnost neoliberalizma najdemo v mikrokreditiranju: ni uspešno, pa ga vseeno propagirajo (Bateman in Chang 2009).

Po predloženih spremembah kreditiranja podjetnikov privatnega sektorja program predlaga tudi reforme kreditiranja države oziroma javnega sektorja. Ugotavljajo, da so »tako posamezniki kot vlade talci finančnih mogotcev«, ker denar vedno vstopa v gospodarstvo kot kredit. Alternativa bi bila »dolgov prost denar«, ki v ekonomski sistem vstopa prek socialnih in javnih izdatkov.

Spremembe sistema pa bi zahtevale tudi svojstveno etiko. Etika v programu temelji na sedmih vrednotah: pravičnost, solidarnost, enakopravnost, soodgovornost in participacija, medsebojna delitev, politično opolnomočenje posameznikov in manjših družbenih skupin ter trening intelektualne samoobrambe. Ta zadnji element, ki izstopa kot nekonvencionalen v nizu in asociira na usposabljanje tajnih agentov, ostane nepojasnen.

Nato program na kratko ponovi in našteje principe in načela stranke, ki jih je bilo moč najti v programu doslej, in zaključujejo z idejo, da je program rezultat upoštevanja načel in spoštovanja človekovih pravic in pravic, izhajajočih iz mednarodnih aktov in direktiv EU. Smatrajo, da je za uresničitev teh načel potrebna samoorganizacija državljanov in državljanek, kar proizvede učinek ironije, kjer »jemanje zakonov resno« vodi k radikalnemu predrugačenju sistema. Morda tu lahko zaznamo namige na Žižkovo misel, da ideologija deluje kot distanca do same sebe, njeno ponotranjenje pa vodi k disfunkcionalnosti sistema in radikalnim spremembam (Žižek 2010).

Program označi stranko za »neklasično politično stranko« in napoveduje, da se bo organizirala kot »ljudski forum, oz. fronta«, kar bo pomenilo »dejanski direktni vpliv zainteresiranih na oblast«. Poudarijo pa tudi svojo inkluzivnost in spravljalivost, ko zatrjujejo, da bodo tiste, ki »jim gre sedaj samo za oblast in osebno bogastvo, vendar brez vsebine«, poskušali vključiti v njihove programe in »omejiti njihov prekomerni vpliv na oblast in nepravilno prerazporejanje bogastva«. Mreža je tip organiziranosti, ki jo stranka zasleduje. Svoj cilj pa vidi kot vpetost v heterogeno mrežo posameznikov, organizacij, društev, sindikatov, neparlamentarnih strank, socialnih kooperativ in ostalih organiziranih skupin, ki predstavljajo alternativo »anomalijam« obstoječe oblasti.

6.3 Povzetek

Program dvomi o demokratičnosti sedanjega političnega sistema in ob radikalnejših ukrepih, ki jih ponuja, pričakuje konflikt, »boj«. Naslovniki programa so državljani, državljanke ter drugi prebivalci, ki so pozvani k participiranju v odprti družbi. Same odprte družbe program

nikjer ne definira, napeljuje pa nas na misel, da gre za popperjanski koncept nasprotja totalitarizmu.

Program izpostavi kontinuiteto med kolonializmom in neokolonializmom in kot orožje slednjega predstavi »ekonomske mehanizme«, sintagmo, ki konotira ekonomske zakone, po katerih naj se ravnamo. Hkrati pa izvede psihologizacijo kapitalizma, ko navede »neizmeren človeški pohlep« kot njegovo ozadje.

Kriza ima več dimenzij, ekonomsko, ekološko in družbeno, njene posledice pa so lahko katastrofalne na planetarnem nivoju. Zato v stranki predlagajo radikalne spremembe ekonomskega sistema in vrednot. To pa zahteva osvoboditev od ideologije. Ideologija za stranko nastopa v raznih izmih (kapitalizem, socializem, liberalizem, komunizem, itd.). Program implicira, da ideologije zaznamuje predvsem partikularnost, kajti potrebno jih je nadomestiti z medkulturnimi univerzalijami (blaginjo, mirom in primernim okoljem za bivanje). V radikalnem obratu program prepozna potencialne ukrepe za rešitev krize (konkurenčnost, tekmovanje, zasebni interes) kot vzroke zanjo.

Predlagajo uvedbo nove kategorije lastnine – skupne dobrine človeštva, ki pa bi morale biti zaščitene na globalni ravni oziroma s strani posebne agencije ZN. V programu lahko večkrat zasledimo težnjo k vzpostavitvi nekakšnega centralno planskega organa, ki koordinira alokacijo dobrin na globalni ravni. Morda bi lahko takšna prebijanja nacionalnih okvirov ob predlogih radikalnejših sprememb brali kot simptomatska v času, ko ni več povsem jasno, ali nacionalna gospodarstva še obstajajo in kakšna so. Takšna težnja po vertikalni integraciji globalnega gospodarstva obstaja skupaj z diverzifikacijo ekonomske dinamike na lokalnih ravneh, kjer v stranki predlagajo uvedbo časovnih bank in souporabe lastnine.

Na področje dela nameravajo poseči z demokratizacijo podjetij. Delavci naj postanejo tudi lastniki, ne pa tudi edini lastniki. V lastniški in nadzorni funkciji morajo biti zastopane naslednje skupine: skupnost, nevladne organizacije, zaposleni, upokojenci ter zasebni lastniki, katerih delež lahko znaša največ 50%. To je ukrep za »pravičnejšo porazdelitev presežne vrednosti«. Tako dobimo nekakšen kompromis med kapitalističnim načinom gospodarjenja in upravljanjem v skupno dobro, kjer predpostavljajo, da lahko zasledovanje profita obstaja skupaj z logiko drugačnih prioritet.

Problema naraščanja brezposelnosti se program loti tako, da razreši levičarsko dilemo izbire med univerzalnim temeljnim dohodkom in stremljenju k polni zaposlitvi s skrajševanjem delovnega časa in predlaga oboje. Na finančnem področju predlagajo Tobinov

davek na finančne transakcije in še bolj radikalno: »dolgov prost denar«, torej centralno banko, ki ne bi zahtevala obresti na izdan denar.

Legitimnost navedenih ukrepov v stranki vidijo v direktivah in navodilih Evropske Unije, ki jo hkrati kritizirajo, da odgovornost za dosledno spoštovanje človekovih pravic prenaša na nacionalne države.

Vsebina programa se nahaja znotraj dveh parov nasprotji – močne nadnacionalne/globalne organizacije in lokalne organizacije; kapitalizem in upravljanje v skupno dobro. Opolnomočenje akterjev v gospodarstvu na lokalni ravni potrebuje garancijo alokacije resursov s strani globalne agencije; polovico podjetja obvladujejo deležniki, ki jim profit ne more biti edini motiv, druga polovica pa kotira na borzi v zasledovanju profita zasebnih lastnikov. Vprašanje, ki si ga program ne zastavi, je, ali bi takšen hibrid kapitalizma in antikapitalizma lahko zagotovil dovolj visoko profitno mero, da bi kapitalisti hoteli v njem sodelovati.

S tem zaključujem kritično analizo diskurza in vsebine, s pomočjo katerih bom v nadaljevanju poskušal operacionalizirati konceptualni aparat, ki ga nakaže Bourdieu v delu *Outline of a theory of practice* (Bourdieu 1997).

7 ORTODOKSIJA, HETERODOKSIJA IN DOKSA

Za Bourdieuja vsak etabliran red teži k proizvajanju naturalizacije lastne arbitrarnosti, kar omogoči vznik samoumevne realnosti oziroma dokse. Ko pride do ohlapnega sovpadanja objektivnih in internaliziranih struktur, ki izhaja iz enostavne reprodukcije, etabliranega kozmološkega in političnega reda ne vidimo več kot arbitrarnega (kot enega izmed možnih redov), ampak kot samoumevnega in naravnega, ki se ga ne prevprašuje (Bourdieu 1997). Posledica vznika dokse je, da akterjeve aspiracije ne presegaajo omejitev objektivnih pogojev, katerih proizvod so. O doksi se ne razpravlja, ker je bila sprejeta brez razprave. Doksa je prostor, »kjer ni mesta za mnenje, kot ga razume liberalna ideologija, torej kot enega izmed različnih, a enako legitimnih odgovorov na eksplicitno vprašanje o politični ureditvi« (Bourdieu 1997, 168). Doksa je splošno ozadje očitnosti, meja med vidnim in nevidnim. Bourdieu tudi poudari, da je kriza nujen, ne pa tudi zadosten pogoj za vznik kritičnega odnosa do dokse.

V doksi se nahaja »otok mnenja«, kraj konfrontacije konkurenčnih diskurzov. Bourdieu je mnenja, da razmerje med dokso in ortodoksijo lahko prikažemo preko napetosti

znotraj razrednih družb. V interesu podrejenega razreda je razkritje arbitrarnosti dokse, medtem ko si dominantni razred prizadeva za vzdrževanje integritete dokse, če pa tega ne zmore, jo poskuša nadomestiti z ortodoksijo, nepopolnim nadomestkom. Ortodoksija pa obstaja samo v objektivnem odnosu, ki je nasproten heterodoksiji, ki je kot izbira (herezija) nastala z vznikom konkurenčnih diskurzov. Ortodoksija je definirana kot sistem evfemizmov, kot sprejemljivi načini mišljenja in govora o naravnem in družbenem svetu, ki heretične misli zavrne kot blasfemijo. Eksplicitna opozicija med ortodoksijo in heterodoksijo pa zakriva drugo, bolj fundamentalno opozicijo med univerzumom stvari, ki jih lahko izrečemo in univerzumom samoumevnega.

Moja predpostavka je, da je globalna kriza, ki je nastopila leta 2007, omogočila problematizacijo dokse in boj med ortodoksijo ter heterodoksijo. »Med makroekonomisti se je pri nas in v svetu razvila polemika med liberalno ekonomsko politiko ponudbe in keynesiansko politiko povpraševanja« (Štiblar 2008, 71). Liberalci so si prizadevali prepričati politike, da je najboljši način za zagon rasti zmanjševanje davkov, kar pusti več prihodka premožnim kapitalistom, od katerih se pričakuje, da jih bo to spodbudilo k večjemu investiranju in posledično zaposlovanju. Keynesianski pristop pa je zagovarjal tezo, da se razvita in zrela gospodarstva soočajo predvsem s problemom povpraševanja, kar ima za posledico neizkoriščene kapacitete in suboptimalno zaposlenost. Zato je potrebno povečati povpraševanje, bodisi prek potrošnje, investicij in uvoza bodisi z večjimi državnimi izdatki in investicijami.

Ker se v tem delu omejujem na področji gospodarstva in socialne politike v programih izbranih političnih strank, je potrebno opredeliti Bourdiejeve koncepte na teh področjih. Ortodoksija, po mojem mnenju, nekako sovпада z (neo)liberalnimi praksami, ki so se prebile v *mainstream* z nastopom gospodarske krize v 70-ih letih prejšnjega stoletja (Bembič 2012; Graeber 2012; Gray 2009; Harvey 2010; Quiggin 2010). Takrat je vladna intervencija pričela veljati za heretično in zavzemati podrejeno vlogo v ekonomskih diskurzih. Zaton legitimnosti keynesianizma se je pričel s pojavom stagflacije, sočasnim pojavom naraščanja brezposelnosti in inflacije. Mlajši teoretiki so ob tem novem pojavu iskali rešitve v liberalnih ekonomskih teorijah in očitali keynesianskim praksam, da država igra preveliko vlogo. To je bil zaton neke ortodoksije. »Keynesianska doktrina se je v svoji ortodoksni, ravnotežni interpretaciji Samuelsonovega tipa izčrpala in postala tarča uničujočih kritik ekonomistov različnih smeri: od monetaristov, ekonomike ponudbe, teoretikov racionalnih pričakovanj in neoliberalistov... Njihova skupna značilnost je, da se vračajo v okrilje Smithovega ekonomskega fundamentalizma, ki je temeljil na prosti konkurenci in odločilni vlogi privatnega kapitalista –

podjetnika« (Norčič 1996, 16). Za časa Reagana v ZDA in Margaret Thatcher v Veliki Britaniji se je v teh dveh državah uveljavila politika, ki je prerazporedila bogastvo v prid bogatejših slojev. Stroga monetarna politika pa je, v skladu z navodili Milтона Friedmana, ukrotila inflacijo. Gospodarstvo se je sicer stabiliziralo, vendar pri nizki stopnji rasti bruto družbenega proizvoda. Norčič leta med 1970 in 1980 imenuje leta največje kontrarevolucije. Za Bembiča so glavne poteze kontrarevolucije bila načela neoklasične teorije, kot so metodološki individualizem, koncepti racionalne izbire in splošnega ravnotežja, problem alokacije redkih virov ter poudarjanje pomena svobodnega delovanja trga (Bembič 2012). Ta kontrarevolucija pa je bolj opazna v diskurzu kot v ekonomski praksi, kajti v vseh razvitih kapitalističnih državah se je nadaljeval trend naraščanja strukturnega deleža narodnega dohodka, ki ga kontrolirajo države (Norčič 1996).

Kljub temu, da se je tržni liberalizem zavihtel na pozicijo ortodoksije, lahko dvomimo, da bi si kakšen politik v demokratični državi danes upal ponoviti besede finančnega ministra ZDA v tridesetih letih preteklega stoletja, Andrewa Mellona. Ta je izjavil, da je za rešitev krize potrebno »likvidirati delo, likvidirati delnice, likvidirati kmetije, likvidirati nepremičnine...očistiti sistem vsega gnilega« (Mellon v Krugman 2009, 15). Potreben je drugačen diskurz, diskurz varčevanja. Ortodoksija potrjuje svojo prevlado z izjavami kategoričnega tipa, kot je na primer izjava uglednega ekonomista Roberta Lucasa, ki je leta 2003 zatrdil, da je osrednji problem preprečevanja depresije rešen za vse praktične namene. Podobno je zatrdil predsednik ameriške centralne banke Ben Bernanke v slavnem govoru Velika umirjenost (*Great Moderation*) (Krugman 2009). Do krize 2008 so hvalili ekonomsko politiko ZDA na vseh koncih sveta; bruseljski politiki, japonski politiki, bivši italijanski komunisti, vzhodnoevropski novonastali neodesničarji in akademski ekonomisti. Irska in Anglija sta bili izpostavljeni kot modela, vredna posnemanja. Osišča diskurza so bili pojmi, kot so svobodno podjetništvo, konkurenčnost in fleksibilnost. V nenavadnem odmevu dvajsetih let prejšnjega stoletja naj bi ljudje spet verjeli, da je revščina posledica izbire, socialna pravičnost pa poskus upravičevanja neuspeha, ki se mu je mogoče izogniti. Govor o krizi je bil rezerviran za »nespametne« levičarske diskurze, ki še vedno verjamejo, da lahko vlada učinkovito vodi gospodarstvo. Komentatorji gospodarstva po celem svetu »so se uspeli hipnotizirati v prepričanje, da je možno, da vsi (Evropa, Japonska, Kitajska, Indija, itd.) ponovijo uspeh ZDA s preprostim posnemanjem ameriškega modela. V še enem poskusu demonstriranja človeške zmožnosti za nerealna pričakovanja so se množice sicer pametnih ljudi prepustile izjemni fantaziji: da je mogoče, da vsi večji kapitalistični centri hkrati pritegnejo masivni *neto tok kapitala*« (Halevi in drugi 2011, 344). Opazujoč ZDA so tuji

komentatorji izpostavljali dejstvo, da v tej državi več majhnih podjetij (v primerjavi z Evropo in Japonsko) zraste v srednje velika podjetja in sklepali, da mora biti nekaj v teh podjetjih, kar spodbudi rast. Prišli so do zaključka, da mora to nekaj biti v zvezi s strahom, da bodo ostali brez zavarovanj v bogati deželi, kjer so milijoni brez ustrezne zdravstvene oskrbe (Halevi in drugi 2011). Torej naj Evropejci in Japonci skrčijo socialne pravice, kar bo spodbudilo podjetništvo. Ti komentatorji so nekako spregledali, da ZDA niso samo dežela majhnih in srednjih podjetij ampak tudi številnih in največjih multinacionalnih konglomeratov, da so načrtovalci politike ZDA najbolj aktivni intervencionistični državni uradniki vseh časov in da je bila gospodarska rast ZDA v zadnjih tridesetih letih financirana s tujim kapitalom in domačim zadolževanjem. Toliko tujega kapitala in toliko domačega zadolževanja, da če bi vsi Američani prodali svoje celotno premoženje, še vedno ne bi mogli poplačati svojih dolgov (Halevi in drugi 2011). Varoufakis slikovito opiše težavno sprejemanje neortodoksnih pogledov v tem obdobju: »Kot praktikanti astrologije, ki se preprosto nočejo soočiti z možnostjo, da zvezde ne določajo naša življenja, so bili skoraj vsi odločeni, da je ekonomski čudež ZDA po letu 1973, posledica fleksibilnosti trga dela« (Varoufakis 2011, 197). Še ena značilna dogma tega obdobja je bil *trickle down wealth effect*. Prepričanje, da če bogati postanejo bogatejši, bo nekaj bogastva odteklo navzdol do najrevnejših. Dežela, kjer je ta ideja postala precej popularna v osemdesetih letih preteklega stoletja, ZDA, je tudi dežela, kjer je ta ideja bila empirično ovržena (Halevi in drugi 2011). Isti avtorji povzamejo ameriški »ekonomski čudež«: »Predstavljajte si: dvajset dolgih let je bilo v gospodarstvo skoraj vsak dan potisnjenih do pet milijard dolarjev, na koncu pa *delavec medianske plače nima nič od tega*, pa čeprav dela več ur in bolj produktivno kot kdajkoli prej« (Halevi in drugi 2011, 347). »Gospodarska in politična moč proletariata je bila oslABLJENA z makroekonomsko stabilizacijo, fleksibilizacijo trga delovne sile, prevratom v socialni politiki, s spremembami v industrijskih odnosih, z neoliberalno globalizacijo, vzpostavitvijo konkurenčne države in s prevlado doktrine »vrednosti za delničarje«. S tem je bila ponovno zagotovljena kapitalistična disciplina« (Bembič 2012, 112).

Heterodoksnija državne intervencije pa je dobila nov zagon ob izbruhu krize do te mere, da je polemika z ortodoksijo mogoča v mainstreamu. Eden najbolj glasnih zagovornikov heterodoksije državnega intervencionizma v ZDA, Paul Krugman, imenuje takšno politiko ekonomika depresije. »Kaj pomeni, če rečemo, da se je vrnila ekonomika depresije? V bistvu to pomeni, da so prvič v dveh generacijah motnje na strani povpraševanja (nezadostna zasebna potrošnja za izrabo razpoložljive proizvodne zmogljivosti) zdaj postale očitna ovira razcveta za velik del sveta (Krugman 2009, 182). Brez posebnih zadržkov napada ortodoksijo

kot skupek nespametnih idej, ki si je prilastila ime ekonomija ponudbe in je v bistvu šibka doktrina, ki bi bila brez posebne moči, če ne bi potrjevala vnaprejšnjih sodb urednikov revij in premožnih ljudi. Sam definira kot ključni problem sodobne globalne ekonomije ustvarjanje zadostnega povpraševanja. »Znova je postalo ključno vprašanje, kako ustvariti dovolj povpraševanja, da se izrabi zmogljivost gospodarstva. Vrnila se je ekonomika depresije« (Krugman 2009, 183). Krugman se zaveda svoje neortodoksnosti, zato tudi poudarja, da ne napada kapitalističnega sistema oziroma dokse same. »Za zdaj pa je pomembno sprostiti kredite z vsemi sredstvi, ki jih imamo na voljo, ne da bi se zapletali v ideologijo. Najslabše bi bilo, če vsega potrebnega ne bi storili iz strahu, da bi bili ukrepi za reševanje finančnega sistema preveč »socialistični«« (Krugman 2009, 186).

Doksa je opredeljena kot skupni temelj obeh konkurenčnih ideologij, ki ostane samoumeven. Menim, da je to sama legitimnost kapitalizma, katerega najbolj fundamentalne poteze zajame Marx v slavnem nizu iz Kapitala: enakost, svoboda, lastnina in Bentham (Marx 1973). Vladavina prava, individualna svoboda, svetost privatne lastnine in utilitarno pojmovanje dela. K temu nizu bi lahko dodali še samoumevnost rasti.

Po krizi leta 2008 pa je bila omajana tudi doksa s pojavom kritik samega kapitalizma¹⁶, zato se lahko vprašamo, katere poteze teh treh konceptov, definiranih na tak način, najdemo v analiziranih programih strank.

8 DOKSA, ORTODOKSIJA IN HETERODOKSIJA V ANALIZIRANIH PROGRAMIH POLITIČNIH STRANK

Menim, da programa strank SDS in PS ostajata trdno znotraj dokse, pri tem pa program SDS sovпада bolj z ortodoksijo, program PS pa z heterodoksijo. Kot dokso, v kateri se nahajata tako ortodoksija kot heterodoksija, vidim tri značilnosti v zasnovi ekonomsko-socialnega dela programov. Najbolj splošna značilnost je samoumevnost kapitalizma kot družbenega reda. Druga značilnost je fetišizacija pridobitnega dela kot utilitarne dejavnosti. V programu SDS avtorji zanikajo možnost, da bi gospodarski sistem, ki bi se odvrnil od usmerjenosti k večanju BDP-ja in bi pričel osmišljati prosti čas oziroma zmanjševati delovne obremenitve posameznika, vodil v blaginjo. Prav tako v programu PS najdemo še bolj eksplicitno

¹⁶ Kritike kapitalizma seveda niso nekaj novega, zato v našem primeru premik v zaznavanju dokse opredeljuje prej kvantiteta kot kvaliteta. Doksa na gospodarskem in socialnem področju, nikdar ni bila tako trdna, da bi totalizirala celotno družbeno polje.

fetišizacijo dela z geslom »delu čast in oblast« in v poudarjanju, da so v stranki delovni ljudje. Tretja značilnost dokse je samoumevnost principa recipročnosti. Sleherni pripadnik družbe naj participira pri opravljanju dela, ki se ga smatra za koristnega. Ta princip izraža tudi reklo »kdor ne dela, naj ne je«, ki ga lahko najdemo tudi na tako različnih krajih kot sta Sveto pismo in ustava Stalinove Sovjetske Zveze (Canfora 2006).

Kot sem že večkrat omenil med analizo, je program SDS zaznamovan z ortodoksijo neoliberalizma. Zaznamo pa tudi tendenco po korekciji podrejanja družbe trgu (socialno-tržno gospodarstvo), kajti kot je nakazal Karl Polanyi, družba na takšno podreditev nikoli ne more pristati v celoti (Polanyi 2008). Ta nezmožnost totalizacije trga pa na svojstven način omogoča reprodukcijo neoliberalne ortodoksije, saj se vsak problem, ki vznikne ob liberalizaciji in deregulaciji trga, lahko tolmači kot posledica nezadostne liberalizacije in deregulacije. To pa sta procesa, ki nikoli ne moreta biti izpeljana v celoti.

Heterodoksija, ki jo najdemo v programu PS, je keynesianstvo, ki je bilo v časih, ko je bil spomin na veliko krizo tridesetih let še živo prisoten v družbi, ortodoksija. Obstaja v oblikah ukrepov fiskalnih spodbud gospodarstva, ki jih na tem mestu ne bom ponovno našteval. Zadostuje naj, da spomnim, da stranka poimenuje nabor svojih ukrepov slovenski New Deal. Privzamejo pa tudi dva elementa toposa ortodoksije, ko se zavzamejo za znižanje davkov, kar naj bi prineslo nova delovna mesta, in za krčenje potratnega javnega sektorja. Ukrep, ki po moji oceni najbolj izstopa kot heterodoksen, ali pa celo kot ukrep, ki lahko že uhaja doksi sami, je sistematična udeležba zaposlenih pri upravljanju podjetij. Žal tega predloga ne konkretizirajo, tako da se ne morem dokončno odločiti, kam bi ga uvrstil.

Program SEM je najbolj oddaljen od ortodoksije, upa si prevprašati dokso, hkrati pa je tudi najbolj heterogen. Program najmočneje napade dokso, ko zasuka običajno razumevanje tržne ureditve kot prostora pravičnosti, kjer mehanizem povpraševanja in ponudbe poskrbi za optimalno distribucijo dobrin. Namesto tega definira trg kot prostor nasilja, ki ga obvladujejo veliki, brutalni igralci. Program prav tako napade »hierarhičnost in nedemokratičnost« ureditve podjetij, dejstvo, ki je v vsakdanu demokracij popolnoma spregledano in samoumevno. Nekaj elementov heterodoksije najdemo pri predlogih velikih nadsocijalnih institucij, ki bi nadzorovale distribucijo dobrin, ki so preveč pomembne, da bi jih prepustili trgu. Ob vsem naštetem pa najdemo tudi element ortodoksije, strategijo mikrofinanciranja, kar daje programu največjo heterogenost med analiziranimi. Program je, kot sem že omenil, nekakšna kompromisna tvorba, kjer elementi, ki silijo izven dokse (UTD in politika polne zaposlitve ob skrajševanju delovnega časa) soobstajajo s programom mikrofinanciranja, ki je neoliberalne provenience. Mrežni tip organizacije na lokalnem nivoju pa soobstaja s

centralnim planiranjem na globalnem. Menim, da je program stranke primer programa, kjer tendence, ki silijo izven dokse, ne priskrbijo dovolj močnega momenta, ki bi omogočil radikalni prelom z njo, kar se kaže v kombiniranju z elementi heterodoksije ali celo ortodoksije.

8.1 Alternativni pogled

Ker je Bourdieujev teoretski nastavek v nerazviti obliki (posvetil mu je samo tri strani), je odprt za različna branja. Menim, da je za analizo bolj primeren zgoraj prikazani pogled, da pa ne bi izgledalo, kot da poskušam zamolčati interpretativno odprtost Bourdieujevih konceptov, bom na kratko orisal še alternativni pogled.

Če sprejmemo bolj radikalno predpostavko o doksi kot nediskurzivnem ozadju vsakdanjega življenja, ki je izven vsake diskusije, postane edini kanal za radikalno prevpraševanje svetovnega-sistema heterodoksija. To pa ima za posledico pluralizacijo ortodoksije, kajti če sta prej obstajali heterodoksija in ortodoksija kot dva pola otoka znotraj dokse, ki definirata drug drugega (državna intervencija proti svobodnemu podjetništvu), se zdaj ti dve ideologiji obe najdeta znotraj koncepta ortodoksije, kjer tekmujeta za prevlado. Heterodoksijo pa naselijo programi, ki jih Wallerstein imenuje utopistike, radikalno drugačne ureditve socialno-gospodarskega prostora, ki so dejansko uresničljive (Wallerstein 1999). Bourdieu nikjer eksplicitno ne zatrdi, da so znotraj ortodoksije možni različni diskurzi, prav tako pa ne zatrdi, da to ni mogoče. Če bi izhajal iz tega pogleda, bi v programih stranke SDS in PS prevladovali dve različni ortodoksiji, v programu SEM pa heterodoksija.

9 SKLEP

Pred pričetkom analiz sem tiho predpostavljaj, da programi SDS, PS in SEM bolj ali manj sovpadajo z ortodoksijo, heterodoksijo in problematiziranjem dokse. Ob koncu ugotavljam, da lahko to morda velja samo za precej oddaljen pogled. Programi so namreč heterogeni tudi notranje in bližnji pogled razkrije probleme, ki bi zahtevali nadaljnjo ostritev konceptualnega aparata, ki je bil, kolikor jaz vem, tu prvič uporabljen za namen primerjave gospodarskih in socialnih politik. Zato je največ, kar lahko upam, da mi je uspelo prikazati nastavek za možno nadaljnje raziskovanje tako teoretskega kot empiričnega tipa. Izhodiščne Bourdieujeve

koncepte, ki sem jih namenil za analizo gospodarske in socialne politike, sem prilagajal ob raziskovanju samem, tako da je imel predmet analize povraten učinek na konceptualno orodje, s katerim sem ga poskušal zagrabit.

Naj omenim tudi, da obsežnejša kritika programa SDS ni samo plod osebne nenaklonjenosti neoliberalizmu, ampak verjamem, da izhaja tudi iz dejstva, da je takšen program ortodoksija, kar po definiciji pomeni, da se njegove postavke uporablja v gospodarstvu in socialni politiki v prevladujoči meri vsaj v Zahodnem svetu. To nosi s seboj posledico, da je kritika takšnih programov razmeroma enostavna, saj so učinki takšnih politik na dlani, medtem ko moramo pri heterodoksijah gledati v preteklost in špekulirati v sedanjosti, pri problematiziranju dokse pa smo povrh vsega omejeni še prostorsko, saj takšne prakse potekajo večinoma kot eksperimenti na lokalnih nivojih.

Če želimo, da bi trojica ortodoksija, heterodoksija in doksa bile teoretski koncepti, potem so definirane le v medsebojnih relacijah in ne vsebinsko. To je potrebno, če želimo z njimi zajeti prav spremembe v samoumevnosti in marginalnosti, spregledanosti. Koncepti so okvirji za različne vsebine.

Menim, da dober zgled pojmovanja dokse dandanes predstavlja koncept rasti. Deffeyes omenja težave¹⁷, ki jih ima naravoslovec pri opozarjanju, da ima eksponentna rast meje v končnem okolju. Fiziki in geologi danes opozarjajo, da smo že prešli točko največje možne produkcije konvencionalne nafte na globalnem nivoju. Ekonomisti pa še vedno postavljajo rast kot najbolj zaželen gospodarski pojav in pričakujejo prihodnost, ki bo v tem smislu precej večja od sedanjosti, ker bo nova rast morala odplačevati stare dolgove in hkrati ustvarjati potrošnjo ter delovna mesta (Deffeyes 2009). Hall in Klitgaard izpostavljata, da so klasični ekonomisti videli v delu izvor bogastva, neoklasični pa v kapitalu, oba teoretska sklopa pa sta nastala malenkost prezgodaj, da bi lahko inkorporirala zakone termodinamike.¹⁸ To se odraža v nekaterih temeljnih postavkah neoklasične ekonomske teorije, kot je na primer Cobb-Douglasova produkcijska funkcija, ki nas pouči o različnih razmerjih med delom in kapitalom in njunimi proizvodi, ob tem pa izpusti pomemben element, energijo, ki je potrebna za spremembo predmeta obdelave (Hall in Klitgaard 2012). Kot da to sploh ni pomembno!

¹⁷ Podobne težave naravoslovcev omenja tudi Tim Jackson, ko navaja, da je bila britanska vlada pripravljena slišati problematiko zmanjševanja koncentracije ogljikovega dioksida šele potem, ko je prebrala poročilo bivšega ekonomista Svetovne banke, čeprav so jo na isto problematiko že več let opozarjali znanstveniki, ki to preučujejo (Jackson 2011). Izgleda, da ima danes ekonomija status, ki ga je nekoč imela teologija, ko je veljal rek, da je znanost njena dekla.

¹⁸ Edino mesto, kjer se standardna ekonomska teorija sreča s fizično realnostjo, je postopna obraba fiksnega kapitala. Le tu delujejo zakoni termodinamike (Jackson 2011).

Enakih misli je Serge Latouche, ko pove, da ekonomski proces ni reverzibilen, mehanski, ampak entropičen. Opozarja, da imajo samo ortodoksni ekonomisti dovolj močno vero, da lahko verjamejo v znanost, ki nas bo v prihodnosti odrešila vseh problemov omejenosti okolja in pogoltnosti neskončne rasti. Takšna verovanja primerja s prepričanjem, da lahko dobimo enako število pic, če ves čas zmanjšujemo količino moke in povečujemo število pekov (Latouche 2004). Odsotnost problematizacije rasti je gotovo značilnost dokse sedanjosti.

Ob analizi se mi je porodilo tudi vprašanje konsistentnosti elementov znotraj posamezne kategorije. Ali naj torej kot problematizacijo dokse smatramo le ideje, ki so upravljive s problematiko rasti? In če je tako, kam lahko umestimo univerzalni temeljni dohodek (UTD)? Tudi za UTD potrebujemo rast. Pogoj konsistentnosti sploh ni trivialen, ampak vseeno mislim, da naš konceptualni aparat ne potrebuje te vrste homogenosti znotraj kategorij, kajti protislovja so vse preveč navzoča v ideologijah vsakdanjega življenja, da bi lahko takšno rigoroznost zahtevali od dokse, ki je nereflektirana podlaga vsakdanjosti.

V programu stranke smo zasledili tudi sintagmo trajnostni razvoj. Specifičen pomen tega izraza za stranko sem izpostavil med analizo, sprašujem pa se, kam uvrstiti idejo trajnostnega razvoja, če gre za nekakšen oksimoron. Trajnostni razvoj, antinomija, za katero Latouche pravi, da so jo izumili pesniki, uporabljajo pa jo tehnokrati, da bi ljudi prepričali v nemogoče. Izraz postavlja ob bok izrazom, kot so čista vojna, globalizacija s človeškim obrazom, solidarna in zdrava ekonomija (Latouche 2004). Če beseda trajen označuje trajnost razvoja, potem to seveda ni v nasprotju z dokso. Če pa označuje tudi trajnost okolja, pa menim, da lahko služi tudi ortodoksiji, kar priča tudi program SDS, ki je med analiziranimi vseboval največ ortodoksij. Sintagma, ki služi temu, da se ne sprašujemo preveč, ali sta oba cilja, razvoj in okolje, združljiva (Latouche 2004). Stališče industrialcev, finančnikov in politikov je, da je razvoj takšen, kakršen je, (*business as usual*), možno podaljševati. Za Jacksona je kapitalizem vedno obsojen, bodisi na ekspanzijo bodisi na kolaps. Razpet je med dvema možnima usodama. Če raste, je dolgoročno nevzdržen, kajti eksponentno naraščajoča ekstrakcija resursov ni mogoča. Če pa ne raste, ali se celo krči, pa je, vsaj v trenutnih pogojih, izjemno nestabilen, ker usihajoče povpraševanje vodi v povečanje brezposelnosti in v spiralo recesije (Jackson 2011). Navsezadnje je treba opozoriti tudi na to, da je pojem, s katerim se vsi strinjajo, sumljiv. Če zadovolji tako bogate kot revne, Jug in Sever, kapitaliste in proletarce, je to slab koncept, ki se ga polni s poljubno vsebino.

Ugotavljam, da je pri analizi, ki sem jo opravil, vedno potrebno upoštevati znaten razcep med retoriko ekonomske politike in njeno prakso. Če kje velja reklo »stori kot pravim, ne kot delujem«, potem to velja ravno za ekonomske nasvete. Analiza se mora držati diskurza,

kajti če hoče raziskovalec opazovati prakso in retoriko skupaj, se lahko zgodi, da se meje med ortodoksijo in heterodoksijo hitro zabrišejo. Če pogledamo, npr., klasično nasprotje prostega trga (ortodoksija) in centralnega planiranja (heterodoksija). Razvite države si prizadevajo dopovedati manj razvitim, da je za optimalen način potrebno umakniti državne načrtovalce in prepustiti odločitve trgu. Ne gre samo za to, da korporacije planirajo svoje poslovanje in poskušajo vplivati na trg z marketingom. Tudi če pogledamo obdobje, ki je opevano kot obdobje prostega trga, torej zadnjo tretjino 19. stoletja in začetek 20., ko je bil denar vezan na količino zlata in je zlato standard bojda omogočal avtomatično izravnavanje plačilnih bilanc držav, vidimo, da je avtomatizem trga imel podporo planiranja. Le del denarja v obtoku je namreč bil krit z zlatimi rezervami, kar je v praksi pomenilo, da so bile banke ranljive ob eventuelnih panikah. Zaradi takšnih potencialnih nevšečnosti so se redno srečevali centralni bankirji in organizirali mednarodno sodelovanje centralnih bank, da bi zlato dospelo na kraj, kjer so ga potrebovali. Avtomatizem je bil podprt s planiranjem bankirjev centralnih bank (Coggan 2012).

Ekonomisti ZDA pogosto nudijo ortodoksne nasvete drugim državam. Tudi ZDA so nekoč bile prejemnik ortodoksnega nasveta. Svetovalec je bil sam Adam Smith: »Glavni razlog hitrega napredka naših ameriških kolonij k bogastvu in veličini je dejstvo, da so vse kapitale vložili v kmetijstvo... Če bi Američani z nasiljem ustavili evropski uvoz in poskušali sami izdelovati dobrine, bi to upočasnilo rast njihovega letnega produkta in namesto povečanja bogastva, bi se zgodilo ravno nasprotno« (Smith 2008, 221). Američani se tega nasveta niso držali, nasilno so se odrekli britanskim uvozom, ter razvili lastno industrijo pod taktirko Alexandra Hamiltona, kar je eden od razlogov, da so danes center kapitalističnega svetovnega sistema in ne periferija. Mislim, da če bi preučevali ortodoksijo na nivoju delovanja, namesto v diskurzu, bi nas to pripeljalo do položaja, v katerem bi se morali vprašati, ali je smiselno imenovati prakse, ki so v veliki manjšini, ortodoksne. Zato se je ob analizah ves čas potrebno zavedati tega razcepa med napotki in delovanjem.

10 LITERATURA

10 + 100 rešitev, za pravičnost, delovna mesta in razvoj. Program SDS za Slovenijo 2011 – 2015. 2011. Dostopno prek: <http://www.sds.si/menu/6252> (20. november 2012).

Alperowitz, Gar in Lew Daly. 2008. *Unjust deserts*. New York: The New Press.

Bateman, Milford in Ha-Joon Chang. 2006. *The Microfinance Illusion*. Dostopno prek: <http://hajoonchang.net/category/recent-papers/> (12. marec 2012).

Bembič, Branko. 2012. *Kapitalizem v prehodih*. Ljubljana: Založba Sophia.

Bobbio, Norberto. 1995. *Desnica in levica*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Bourdieu, Pierre. 1997. *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Brenner, Robert. 2009. *Economics of global turbulence*. London: Akal.

Canfora, Luciano. 2006. *Demokracija, zgodovina neke ideologije*. Ljubljana: Založba /cf.

Carchedi, Guglielmo. 2011. Behind and beyond the crisis. *International socialism*. Dostopno prek: <http://isj.org.uk/index.php4?id=761&issue=132> (6. avgust 2011).

Chang, Ha-Joon. 2008. *Bad Samaritans*. New York: Bloomsbury Press.

--- 2010. *23 things they don't tell you about capitalism*. New York: Penguin Books.

Chomsky, Noam. 2002. *Understanding power*. London: Vintage Books.

--- 2010. *Hopes and prospects*. New York: Penguin Books.

Coggan, Philip. 2012. *Paper promises*. New York: Penhuin Books.

Davies, Glyn. 2002. *History of money*. Cardiff: University of Wales Press.

Deffeyes, Kenneth S. 2009. *Hubbert's peak*. New Jersey: Princeton University Press.

Fairclough, Isabela in Norman Fairclough. 2011. Practical reasoning in political discourse. *Discourse and Society* 22 (3): 243 – 268.

Fairclough, Norman. 1995. *Critical Discourse Analysis*. London: Longman.

--- 2005. *Analysing Discourse*. London: Routledge.

Finance. 2011. Ekonomisti o zavrnitvi pokojninske reforme: glas proti vladi (5. maj).

Gee, James Paul. 2011. *How to do discourse analysis*. New York: Routledge.

Giraud, Pierre-Noel. 2006. *Neenakost v svetu*. Ljubljana: Založba / *cf.

Graeber, David. 2012. *Debt, the first 5,000 years*. New York: Melville House Publishing.

Gray, John. 2009. *False Dawn*. London: Granta Books.

Halevi, Joseph, Nicholas Thocarakis in Yanis Varoufakis. 2011. *Modern political economics*. London: Routledge.

Hall, Charles in Kent Klitgaard. 2012. *Energy and the wealth of nations*. New York: Springer.

Harvey, David. 2010. *The enigma of capital*. London: Profile books.

Hobsbawm, Eric. 2010. *The age of extremes*. London: Abacus.

Jackson, Tim. 2011. *Prosperity without growth*. London: Earthscan.

Krugman, Paul. 2009. *Vrnitev ekonomike depresije in kriza leta 2008*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta v Ljubljani.

Latouche, Serge. 2004. *Preživeti razvoj*. Ljubljana: Založba /*cf.

Lista Zorana Jankoviča, *Pozitivna Slovenija*. 2011. Dostopno prek: <http://pozitivnaslovenija.si/volilni-program> (20. november 2012).

Marx, Karl. 1973. *Kapital: Kritika politične ekonomije, prvi zvezek*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

--- 1973. *Kapital: Kritika politične ekonomije, tretji zvezek*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Meyer, Michael, Stephan Titscher in Ruth Wodak, ur. 2000. *Methods of text and discourse analysis*. London: Sage.

Močnik, Rastko. 2003. *Teorija za politiko*. Ljubljana: Založba /*cf.

--- 2004. Prolog: H koncu kapitalizma, spremna beseda v Alex Callinicos, *Antikapitalistični manifest*. Ljubljana: Založba Sophia.

Noble, David. 1995. *Progress without people*. Toronto: Between the lines.

Norčič, Oto. 1996, Šestdeset let Keynesove »splošne teorije«. V *Aktualnost J. M. Keynesa*, ur. Neven Borak in drugi. 9 – 21, Ljubljana: Založba Sophia.

Patel, Raj. 2011. *The value of nothing*. London: Portobello Books.

Polanyi, Karl. 2008. *Velika preobrazba*. Ljubljana: Založba /*cf.

Program za parlamentarne volitve. 2011. Dostopno prek: <http://www.sem-si.si/program.html> (21. oktober 2012).

Quiggin, John. 2010. *Zombie economics*. New Jersey: Princeton University Press.

Ragin, Charles C. 2007. *Družboslovno raziskovanje – enotnost in raznolikost metode*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Rifkin, Jeremy. 2007. *Konec dela*. Ljubljana: Založba Krtina.

Smith, Adam. 2008. *Wealth of Nations*. Oxford: Oxford University Press.

Splichal, Slavko. 1971. Produktivna analiza vsebine. *Teorija in praksa* 9 (8/9): 1230-1241.

Štiblar, Franjo. 2008. *Svetovna kriza in Slovenci*. Ljubljana: Založba ZRC.

Turk, Žiga. 2011. Konec dela? Ne še. *Delo*. (12. november).

Varoufakis, Yanis. 2011. *The global Minotaur*. London: Zed Books.

Vezovnik, Andreja. 2009. *Diskurz*. Ljubljana: Založba FDV.

Wallerstein, Immanuel. 1999. *Utopistike. Dediščina sociologije*. Ljubljana: Založba /*cf.

--- 2006. *Uvod v analizo svetovnih-sistemov*. Ljubljana: Založba /*cf.

--- 2011. *The modern world-system IV*. Los Angeles: University of California Press.

Zhang Y. in Barbara M. Wildemuth. 2009. Qualitative analysis of content. V *Applications of social research methods in information and library science*, ur. Barbara M. Wildemuth, 308 – 319. Westport, CT: Libraries Unlimited.

Žižek, Slavoj. 2010. *First as tragedy, then as farce*. London: Verso.